თომას ჰობსი

1588-1679

შესავალი

თომას ჰობსი ინგლისელი ფილოსოფოსია, რომელმაც თავისი ძირითადი იდეები ჩამოაყალიბა 1651 წელს გამოქვეყნებულ წიგნში „ლევიათანი". მასში განიხილავს ისეთ თემებს, როგორიცაა ადამიანის ბუნება, ცოდნის თეორია, ეთიკა, პოლიტიკის ფილოსოფია. ყველაზე მეტად ცნობილი ის ამ უკანასკნელ სფეროშია. ჰობსის იდეებმა დიდწილად განსაზღვრა ახალი დროის დასავლური პოლიტიკური აზროვნების პრობლემატიკა.

ჰობსის მამა მღვდელი იყო, თუმცა მას უწესო ქცევით იცნობდნენ და, საბოლოოდ, ოჯახიც მიატოვა. შვილები მისი შეძლებული და უცოლო ძმის სარჩენი დარჩა. ბიძის დახმარებით და საკუთარი ნიჭით და სიბეჯითით ჰობსმა კარგი განათლება მიიღო ოქსფორდის უნივერსიტეტში, შემდეგ კი კერძო მასწავლებლად შევიდა დევონშირის გრაფის, უილიამ კავენდიშის ოჯახში. თავის მოსწავლესთან, შემდგომ კი მეგობართან და მფარველთან, უილიამ კავენდიშ-უმცროსთან ერთად 1614 წელს კონტინენტზე (საფრანგეთსა და იტალიაში) იმოგზაურა, რამაც მასზე მნიშვნელოვანი ინტელექტუალური გავლენა მოახდინა: ევროპული რაციონალიზმის გაცნობამ სკეპტიკური გახადა ოქსფორდში ნასწავლი სქოლასტიკური (რელიგიური) ფილოსოფიის მიმართ. ჰობსს ცოლი არ შეურთავს და ცხოვრების უდიდესი ნაწილი დიდგვაროვანთა შვილების მასწავლებლობით ირჩენდა თავს: მათ შორის, მათემატიკას ასწავლიდა ინგლისის მომავალ მეფეს, ჩარლზ მეორეს. თუმცა, ეს საკმარის დროს უტოვებდა ინტელექტუალური საქმიანობისთვის: „ლევიათანის" გარდა, მრავალი სხვა ნაშრომის ავტორი გახდა.

ჰობსის ნააზრევის გასაგებად მისი ეპოქის კონტექსტია გასათვალისწინებელი. ის დაიბადა 1588 წელს, როდესაც ესპანეთის არმადა – იმდროინდელი მსოფლიოს ყველაზე ძლიერი არმია – დასაპყრობად მიადგა ინგლისის სანაპიროს. თვით ჰობსი ვარაუდობდა, რომ შიშმა მოსალოდნელი კატასტროფის წინაშე დედამისს ნაადრევად დააწყებინა მშობიარობა: გამოდის, რომ ომის და სიკვდილის შიში, ისევე, როგორც სამშობლოს მტრების სიძულვილი, დედის მუცლიდან დაჰყვა. მაგრამ ახალშობილიც გადარჩა და ინგლისმაც მოიგერია არმადის შეტევა – ამ მომენტიდან იწყება მისი აღზევება და ესპანეთის დაკნინება. ჰობსის ცხოვრების პირველი ნახევარი ქვეყნის წარმატებული მშვიდობიანი განვითარების რამდენიმე ათწლეულს დაემთხვა.

თუმცა, მშობიარობის ტრავმაზე მეტად მისი აზროვნების თემატიკა სულ სხვა ისტორიულმა მოვლენამ – ინგლისის სამოქალაქო ომმა (1642-51) განსაზღვრა. ერ-

თმანეთს დაუპირისპირდნენ, ერთი მხრივ, მეფე ჩარლზ პირველის, მეორე მხრივ კი – პარლამენტის მომხრეები; იდეოლოგიურად ეს ნიშნავდა წინააღმდეგობას, აბსოლუტური მონარქიისა და შეზღუდული (დღევანდელი ტერმინებით – კონსტიტუციური) მონარქიის მომხრეებს შორის, თუმცა მეფის მოწინააღმდეგეთა ერთი ნაწილი რესპუბლიკურ იდეებსაც იზიარებდა. ამავე დროს, ომს ჰქონდა რელიგიური ხასიათიც: პარლამენტის მომხრეები პროტესტანტიზმის უფრო რადიკალურ ვერსიებს ემხრობოდნენ (კერძოდ, მათ შეხედულებებზე დიდი გავლენას ახდენდნენ პურიტანები და პრესბიტარიანელები), მაშინ, როდესაც მეფის მიერ მხარდაჭერილი ინგლისის სახელმწიფო ანგლიკანური ეკლესია, მათი აზრით, ზედმეტად ახლოს იყო მათთვის საძულველ კათოლიციზმთან. ომი დამთავრდა მეფის სიკვდილით დასჯით და, საბოლოოდ, ევროპის პირველი სამხედრო დიქტატორის, ოლივერ კრომველის 5-წლიანი მმართველობით, რომლის სიკვდილსაც 1660 წელს მონარქიის რესტავრაცია მოჰყვა.

ამ დაპირისპირებაში ჰობსმა მეფე ჩარლზის, მაშასადამე, აბსოლუტური მონარქიის მხარე დაიკავა. მისი ცხოვრების მთავარი წიგნი, „ლევიათანი", ამ პოლიტიკური პოზიციის სისტემური დაცვის მცდელობად შეიძლება მივიჩნიოთ. მას, როგორც მეფის მომხრეს, ინგლისში არ დაედგომებოდა და 1640 წელს საფრანგეთში გადაიხვეწა. სწორედ აქ გამოქვეყნდა პირველად მისი ყველაზე ცნობილი წიგნი. მაგრამ, მონარქის აბსოლუტური ძალაუფლების გამართლების მიუხედავად, ის მაინც მიუღებელი გახდა ტრადიციული მონარქისტებისთვის იმის გამო, რომ მეფის ძალაუფლებას მხოლოდ რაციონალისტური არგუმენტებით იცავდა და რელიგიას საერო მმართველობას უმორჩილებდა. ამიტომ საფრანგეთიდანაც მოუხდა გაქცევა და 1651 წელს ინგლისში დაბრუნდა.

მონარქიის რეესტავრაციის შემდეგ მეფე ჩარლზ მეორე, მფარველობდა თავის ყოფილ მასწავლებელს და პენსიაც დაუნიშნა. მას უკვე ჰქონდა გამოჩენილი მოაზროვნის რეპუტაცია, თუმცა ბევრი მოწინააღმდეგე და მტერიც ჰყავდა. კერძოდ, სერიოზული პრობლემები შეექმნა, როცა ათეისტობა დასწამეს: ეს იმ დროს უაღრესად სახიფათო ბრალდება იყო. მან წარმატებით შეძლო თავის დაცვა, რაც მეფის მხარდაჭერასაც შეიძლება დავუკავშიროთ, მაგრამ საეკლესიო წრეებთან დაძაბული ურთიერთობა სიცოცხლის ბოლომდე შერჩა. ჰობსის ბიოგრაფებს სხვადასხვა აზრი აქვთ მის რელიგიურ შეხედულებებზე: ზოგის აზრით, ათეისტი იყო და მხოლოდ სხვების თვალის ასახვევად ასაღებდა თავს ქრისტიანად, სხვები გულწრფელ მორწმუნედ მიიჩნევენ. თავის ტექსტებში ჰობსი საუბრობს ქრისტიანობაზე, როგორც ერთადერთ ჭეშმარიტ რელიგიაზე, მაგრამ, ამავე დროს, არასოდეს ასაბუთებს თავის პოლიტიკურ ან ფილოსოფიურ შეხედულებებს რელიგიური დოგმატების მეშვეობით, რაც უჩვეულო იყო ამ პერიოდის მოაზროვნისთვის.

* * *

თომას ჰობსის „ლევიათანმა" რევოლუციური გავლენა მოახდინა პოლიტიკური აზრის განვითარებაზე. მან მკაფიოდ და ნათლად დასვა საკითხი: რისთვისაა

საჭირო სახელმწიფო ძალაუფლება? ან სხვაგვარად: რატომ უნდა დაემორჩილონ ადამიანები მთავრობას?

ეს მიდგომა შეიძლება განვასხვავოთ ანტიკური ფილოსოფიის ტრადიციისგან, რომელიც პოლიტიკურ ძალაუფლებას ნორმატიული, შეფასებითი კუთხით განიხილავდა. ეს ნიშნავდა ან პოლიტიკური ძალაუფლების სხვადასხვა ტიპის (მაგ., ტირანიის, არისტოკრატიის, ოლიგარქიის, დემოკრატიის) აღწერას და მათი ავკარგიანობის შეფასებას, ან სრულყოფილი, საუკეთესო მმართველობის წარმოსახვას, როგორც ეს, მაგალითად, პლატონმა გააკეთა თავის „სახელმწიფოში". მაგრამ ამგვარ მსჯელობას ნაკლები კავშირი ჰქონდა რეალურ პოლიტიკასთან.

ისტორიული კონტექსტი: „მეფეთა საღვთო უფლება" და მისი ოპონენტები

რეალობაში, ადამიანები საუკუნეების მანძილზე ემორჩილებოდნენ თავიანთ მმართველებს ნაწილობრივ ჩვევის, ტრადიციის, ნაწილობრივ კი დასჯის წინაშე შიშის გამო (ამის თქმა ხშირად დღესაც შეგვიძლია). თავის მხრივ, ტრადიციულ მმართველობას საფუძველს უმაგრებდა რელიგია, რომელიც ხალხს საერო ძალაუფლების – როგორც წესი, მონარქის, მეფის მორჩილებისკენ და ზოგადად, არსებული იერარქიული წყობის დაცვისკენ მოუწოდებდა. იდეოლოგიურად, ამან მიიღო „მეფეთა საღვთო უფლების" კონცეფციის სახე: მეფეს ღვთის ნებით უკავია ტახტი, მონარქია ღვთის მიერ შექმნილი წესრიგის ნაწილია, ამიტომ ადამიანებს საერო ხელისუფალთა მორჩილება მართებთ. შესაბამისად, სამეფო ტახტი მჭიდრო კავშირში უნდა ყოფილიყო ეკლესიასთან, რადგან „მეფეთა საღვთო უფლების" დადასტურებას და მთლიანად მონარქიული წესრიგის გამართლებას სწორედ ეკლესია ახდენდა.

დასავლეთ ევროპაში პროტესტანტიზმის გავრცელებამ და, აქედან გამომდინარე, რელიგიურმა კონფლიქტებმა, ასევე დაპირისპირებებმა რომის პაპსა და გაძლიერებულ მონარქიებს შორის ამ სისტემაში ბზარი გააჩინა. მეფობის მსურველნი ყოველთვის ებრძოდნენ ერთმანეთს ძალაუფლებისთვის, მაგრამ ამ ბრძოლას ჩვეულებრივ არ ჰქონდა იდეოლოგიური საფუძველი – უბრალოდ, ძლიერი იმარჯვებდა, ეკლესია კი მის გამარჯვებას ადასტურებდა, როგორც „ღვთის ნებას". მდგომარეობა არსებითად იცვლება, თუ დაპირისპირებული მხარეები სხვადასხვა რელიგიურ შეხედულებებს წარმოადგენენ: მათ შეიძლება იმაზეც ჰქონოდათ განსხვავებული აზრი, თუ ძალაუფლების რომელ მსურველს აქვს მართვის „საღვთო უფლება".

ამავე დროს, ევროპულ მონარქიებში დიდი ხნის მანძილზე მიმდინარეობდა ქიშპი, ერთი მხრივ, მონარქის, მეორე მხრივ კი, დიდგვაროვნებს შორის: ორივეს თავისი უფლებების და პრივილეგიების გაფართოება უნდოდა. ინგლისში 1215 წელს მეფემ და დიდგვაროვნებმა (ბარონებმა) ხელი მოაწერეს ქარტიას, „მაგნა ქარტას", რომელიც ორივე მხარის უფლებებს ადგენდა და ამით ზღუდავდა მეფის ძალაუფლებას. მეფე ჯონმა ამ ქარტიას იძულებით მოაწერა ხელი და ისიც და მისი მემკვიდრეებიც ხშირად ცდილობდნენ მის დარღვევას, დიდგვაროვნები

კი, პირიქით, თავისი უფლებების დაცვას: „მაგნა კარტას“ ან „დიადი ქარტიის“ ტექსტს ხშირად უბრუნდებოდნენ და მას ხელახლა ადასტურებდნენ. ამ პროცესში ჩამოყალიბდა პარლამენტი, დიდგვაროვანთა საკრებულო, რომლის ძირითად უფლებამოსილებას გადასახადების დაწესება შეადგენდა, თუმცა ის ზოგადად დიდგვაროვანთა ინტერესებს წარმოადგენდა. ძლიერი მეფეების დროს პარლამენტი მეტწილად მორჩილად ასრულებდა მათ ნებას, მაგრამ ურჩობდა, როცა მეფე სუსტდებოდა. პარლამენტის მიდრეკილება დამოუკიდებელი ქმედებისკენ განსაკუთრებით გაიზარდა მას შემდეგ, რაც მას მიემატა ქვედა (თემთა) პალატა, რომელშიც შეძლებული, მაგრამ არა დიდგვაროვანი მოქალაქეები შედიოდნენ.

მნიშვნელობა ჰქონდა ადამიანთა განწყობის ცვლილებებსაც. მე-17 საუკუნე მეცნიერების და რაციონალისტური ფილოსოფიის განვითარების საუკუნე იყო. ბევრი განათლებული ადამიანისთვის ეკლესია აღარ შეადგენდა ჭეშმარიტების ერთადერთ წყაროს – მით უმეტეს, რომ გარშემო სხვადასხვა რელიგიური მიმართულება ებრძოდა ერთმანეთს. ადამიანები სულ უფრო ცდილობდნენ თავისი სიმართლის დამტკიცებას ლოგიკის, რაციონალური არგუმენტების მეშვეობით. ცხადია, ეს ახალი ტენდენცია შედარებით მცირე ელიტაზე ვრცელდებოდა, მაგრამ ეს საკმარისი იყო პოლიტიკის ბუნებაზე გავლენის მოსახდენად, რადგან ამ ელიტის განწყობებს გადამწყვეტი მნიშვნელობა ჰქონდა. პოლიტიკა და ფილოსოფია (ისევე როგორც პოლიტიკა და რელიგია) ერთმანეთისგან არ იმიჯნებოდა: ორივე კონკრეტული პოლიტიკური ძალების და პოზიციების გამართლებას ემსახურებოდა.

ინგლისის სამოქალაქო ომი (1642-51) ყველა ამ ტენდენციის გამომხატაველი და დამაგვირგვინებელი აღმოჩნდა. ომში დაპირისპირებულ მხარეებს წარმოადგენდნენ მეფე ჩარლზი, რომელსაც სურდა, პარლამენტის მნიშვნელობა შეემცირებინა, და პარლამენტი, რომელიც „დიადი ქარტიის“ სულისკვეთებიდან გამომდინარე, მეფის ძალაუფლების მაქსიმალურ შეზღუდვას ცდილობდა და ქვეშევრდომთა უფლებების გარანტიების შექმნას მოითხოვდა. დაპირისპირებამ გამოიწვია ქვეყნის დაყოფა მეფის და პარლამენტის მომხრეებად: ამ დაპირისპირებიდან ამოიზარდა ტორების და ვიგების, ანუ კონსერვატული და ლიბერალური პარტიები, რომელთაც დღესაც განსაზღვრავენ ბრიტანულ პოლიტიკას (მხოლოდ მე-20 საუკუნეში მიემატა მათ მესამე, ლეიბორისტული პარტია). თუმცა პარლამენტის მომხრეები მეფის ძალაუფლების შეზღუდვას და არა გაუქმებას ემხრობოდნენ, მათ შორის გაჩნდნენ რადიკალური ჯგუფები, რომლებიც რესპუბლიკურ იდეებსაც ქადაგებდნენ.

ამ ომს მნიშვნელოვანი რელიგიური კომპონენტიც ჰქონდა, ბევრი ადამიანი უპირველეს ყოვლისა რელიგიური მოტივით იღებდა მასში მონაწილეობას. ერთი საუკუნით ადრე, მეფე ჰენრი მე-8-ის დროს, ინგლისის ეკლესია გამოეყო და დაუპირისპირდა კათოლიკურს, რის შემდეგაც ანტიკათოლიციზმმა მნიშვნელოვანი როლი ითამაშა ინგლისური ეროვნული იდენტობის ჩამოყალიბებაში (თუმცა ინგლისში მაშინაც და ახლაც დარჩა მნიშვნელოვანი კათოლიკური უმცირესობა).

მაგრამ საუკუნეების მანძილზე საკამათო რჩებოდა, თუ სახელდობრ, რამდენად უნდა დაშორებოდა ინგლისი კათოლიციზმს რელიგიური დოგმატებისა და ლიტურგიის მხრივ. ინგლისის სახელმწიფო, ანგლიკანური ეკლესია (რომლის წინამძღოლიც მეფე იყო) პროტესტანტიზმის ნაირსახეობად ითვლება, მაგრამ უფრო ზედაპირულად განსხვავდებოდა კათოლიკურისაგან. არსებობდა სხვა მიმართულებები (პრესბიტერიანელობა, პურიტანობა და სხვ.), რომლებიც უფრო რადიკალურ რელიგიურ რეფორმაციას ემხრობოდა და მეფე ჩარლზს შეფარულ კათოლიკედ, ან კათოლიკეების მიმართ ზედმეტად ლმობიერად მიიჩნევდა. ამავე დროს, პროტესტანტები (განსაკუთრებით პურიტანები) უფრო მეტად ემხრობოდნენ მეფის ძალაუფლების შეზღუდვის და პიროვნების უფლებათა დაცვის იდეებს; ამერიკაში გადასახლებულმა დევნილმა პურიტანებმა გადამწყვეტი როლი ითამაშეს ამეერიკაში რესპუბლიკური პრინციპების დამკვიდრებაში, რამაც საბოლოოდ ჩრდილოეთი ამერიკა მონარქიის საწინააღმდეგო რევოლუციამდე მიიყვანა.

როგორც დავაფუძნოთ ძალაუფლების ლეგიტიმურობა?

სწორედ ამ კონტექსტში მოღვაწეობდა თომას ჰობსი. მისი სიმპათიები მეფის აბსოლუტური ძალაუფლებისკენ იხრებოდა, თუმცა მას მეფის პარტიის ტიპური წარმომადგენლებისგანაც ბევრი რამ განასხვავებდა. ყველაზე მნიშვნელოვანი განსხვავება ის იყო, რომ ჰობსი არ ამართლებდა აბსოლუტურ მონარქიას მეფის „საღვთო უფლებით". ამის მიზეზი შეიძლება იყოს ის, რომ ჰობსს ამოძრავებდა არა თავისთავად მეფის ძალაუფლების ერთგულება, არამედ იმის გარანტიების ძიება, რომ ქვეყანა გადარჩენოდა სამოქალაქო ომებს, რაც, როგორც ჰობსი საკუთარი თვალით ხედავდა, აურაცხელი უბედურების მომტანი იყო. მეტიც, პოლიტიკური ძალაუფლების ლეგიტიმურობის (კანონიერების) დასაბუთება რელიგიური მოტივებით, შესაბამისად, პოლიტიკისა და რელიგიის აღრევა სახიფათოა: როგორც იმდროინდელი ევროპის გამოცდილება ადასტურებდა, ის რელიგიური ომების წყარო შეიძლება აღმოჩნდეს. საიდან ვიცით, რომ კონკრეტულად ეს მეფე სარგებლობს „საღვთო უფლებით"? მით უმეტეს, საიდან უნდა გავარკვიოთ, რომელი პოლიტიკური პარტიის გამარჯვება უნდა ღმერთს, თუ დაპირისპირებულ ძალებს სხვადასხვა რელიგიური შეხედულება აქვს და ერთნაირად გულწრფელად სწამს თავისი სიმართლის? რელიგია ვერ იქნება არბიტრი პოლიტიკის საკითხებში, როდესაც თავად რელიგიური ჭეშმარიტებები დგება ეჭვის ქვეშ და ბრძოლაში სხვადასხვა ეკლესიის მიმდევრები ერთვებიან. არბიტრი შეიძლება იყოს მხოლოდ თავად ღმერთი – მაგრამ ადამიანებს არ ძალუძთ, გაიგონ მისი ნება მიმდინარე პოლიტიკურ საკითხებზე.

ამიტომ ჰობსმა მიიღო ძალიან თამამი გადაწყვეტილება (რისთვისაც მოგვიანებით ათეისტობაც დააბრალეს, სამართლიანად თუ უსამართლოდ): პოლიტიკური ძალაუფლების ლეგიტიმურობის საკითხი საერთოდ არ დაეკავშირებინა რელიგიასთან. მაგრამ თუ არა საღვთო ჭეშმარიტება, რა უნდა იყოს ამოსავალი პოლიტიკური ძალაუფლების კანონიერების დასასაბუთებლად?

ჰობსის პასუხი ცალსახაა – ასეთი ამოსავალია ადამიანის ბუნება. პასუხი კითხვაზე, საჭიროა თუ არა ხელისუფლება, და სახელდობრ როგორი უნდა იყოს ის, უნდა გავცეთ იმისდა მიხედვით, თუ როგორი ბუნება აქვს ადამიანს და, შესაბამისად, როგორია მისი საჭიროებები და ინტერესები.

რომ გავიგოთ, სახელდობრ როგორი ბუნება აქვს ადამიანს, მას უნდა შევხედოთ ისეთ ვითარებაში, სადაც ის ყველაზე „სუფთა სახით“ ავლენს თავს. ასეთი, ჰობსის აზრით, ბუნებითი მდგომარეობაა, ანუ მდგომარეობა, სადაც ადამიანი შეზღუდული არაა არც სახელმწიფოს და არც რელიგიის დადგენილი ნორმებით და ინსტიტუტებით, სადაც ის მხოლოდ იმას აკეთებს, რაც თვითონ უნდა. ადამიანი ბუნებით მდგომარეობაში სრულიად თავისუფალია. თავისუფლება, ჰობსის აზრით, გარე იძულების არარსებობაა, ბუნებით მდგომარეობაში კი ადამიანს ვერავინ ვერაფერს აიძულებს, განსხვავებით ცივილიზაციის შვილისგან, რომელიც სახელმწიფო ხელისუფლებით და მისი კანონებით, ასევე რელიგიის და მორალის ნორმებითაა შეზღუდული.

გარდა იმისა, რომ ადამიანი ბუნებით მდგომარეობაში თავისუფალია, ყველა მათგანი ერთმანეთის თანასწორიცაა, რადგან უთანასწორობა სახელმწიფოს მიერ დადგენილი და რელიგიით კურთხეული სოციალური წესრიგის ნაწილია. ის ფაქტი, რომ ადამიანები განსხვავდებიან თავისი ფიზიკური და გონებრივი უნარებით, ამ შემთხვევაში ნაკლებ მნიშვნელოვანია: ეს განსხვავებები არც ისე დიდია, რომ ერთმა ადამიანმა სხვებზე ბატონობა შეძლოს, ან ბატონობის დასაბუთებული პრეტენზია ჰქონდეს. თუნდაც ყველაზე ჭკვიანს და ღონიერს რამდენიმე სხვა ადამიანის გაერთიანება ადვილად აჯობებს.

რა ამოძრავებს ადამიანს ასეთ ვითარებაში? პირველ რიგში, ეს არის ძალადობრივი სიკვდილის შიში. ადამიანები რესურსებისთვის შეჯიბრის მდგომარეობაში არიან: ასეთი რესურსი შეიძლება იყოს საკვები, საუკეთესო მიწის ნაკვეთი, ლამაზი ქალი და ა. შ. რაკი ყველა თანასწორი და თავისუფალია, ყველას თანაბრად შეუძლია პრეტენზია განაცხადოს ამ რესურსების ფლობაზე, ეს კი ყველას ყველა სხვასთან კონფლიქტის, ომის მდგომარეობაში აქცევს. ასევე, კონფლიქტის მიზეზი შეიძლება იქცეს შიში და უნდობლობა სხვების მიმართ, ან პატივმოყვარეობა, სხვის ხარჯზე სახელის მოხვეჭის სურვილი. „ომი ყველასი ყველას წინააღმდეგ“ – ეს არის ყველაზე ცნობილი ფრაზა, რომელიც ადამიანთა ბუნებით მდგომარეობას ახასიათებს და რომელიც ხშირად პირველად ახსენდებათ ჰობსის ფილოსოფიის ხსენებაზე.

აქ ჰობსი მნიშვნელოვან დაზუსტებას აკეთებს: ომი ქვია არა მხოლოდ უშუალოდ ბრძოლის, ფიზიკური შერკინების მომენტს. ომი უკვე მაშინ გვაქვს, როდესაც სხვას მტრად მივიჩნევთ, როდესაც მასთან მშვიდობიანი თანაცხოვრების მყარი პირობები და გარანტიები არ არსებობს. თუ ასეა, უნდობლობა ნებისმიერ მომენტში შეიძლება გადავიდეს ფიზიკურ დაპირისპირებაში, ამიტომ ადამიანი მუდამ სიკვდილის შიშის წინაშეა.

შეგვიძლია ვთქვათ, რომ ასეთი „ბუნებითი“ ადამიანი ცხოველს ჰგავს: გადარჩენისთვის ბრძოლა ხომ ცხოველთა სამყაროს ძირითადი პრინციპია. მაგრამ არსებობს მნიშვნელოვანი განსხვავება: ცხოველთა ქცევა დაპროგრამებულია ხისტი ინსტინქტებით, ხოლო ადამიანს აქვს გონება, რითაც მას შეუძლია, თავისუფლად მიიღოს გადაწყვეტილებები როგორც მოკლე, ისე გრძელვადიანი ინტერესებიდან გამომდინარე.

როგორია ადამიანის ქმედების სტრატეგია ბუნებით მდგომარეობაში? ის არავის უნდა ენდოს, რადგან იცის, რომ მას არავინ ენდობა. მან იცის, რომ სხვა შეიძლება ნებისმიერ მომენტში თავს დაესხას, ამიტომ თავად უნდა დაასწროს თავდასხმა. დღეს ამას უდანაშაულო ადამიანის მიმართ აგრესიას ვუწოდებდით და მორალურად დავგმობდით, მაგრამ ჰობსის აზრით, ბუნებით ადამიანს ასეთ ქცევას ვერ დავუწუნებთ. ეს ქმედება რაციონალურია, როგორც საკუთარ თავდაცვაზე ზრუნვა, თავდაცვის უფლება კი ყველას აქვს. ასევე რაციონალურია და, მაშასადამე, გამართლებული ადამიანის მცდელობა, სხვაზე გაბატონდეს, სხვა დაიმონოს, ყველაზე ძლიერის რეპუტაცია მოიპოვოს, თუ ეს მისი უსაფრთხოების დონეს გაზრდის. იმ ნორმებს, რასაც ცივილიზებული ადამიანი მორალს უწოდებს, ბუნებრივ მდგომარეობაში ძალა არა აქვს, ამიტომ არა გვაქვს საფუძველი, მისი აგრესიული ქცევა გავკიცხოთ.

სხვა სიტყვებით, საკუთარ უსაფრთხოებაზე ზრუნვა ადამიანის ყველაზე ძირეული „ბუნებითი უფლებაა.“ ეს იგივეა, რასაც დღეს „ადამიანის უფლებებს“ ვუწოდებთ: ადამიანს ამ უფლებას ვერ წავართმევთ, რადგან ის მისი ბუნებიდან გამომდინარეობს. ოღონდ, ბუნებით მდგომარეობაში ამ უფლების გამოყენება ლოგიკურად გულისხმობს სხვაზე, უდანაშაულო ადამიანზე თავდასხმას ყოველგვარი პროვოკაციის გარეშე: სრულიად საკმარისია ეჭვი, შიში, რომ იმ სხვას ჩემზე თავდასხმა უნდა.

მაგრამ პრობლემა ისაა, რომ რაც გინდა გამჭრიახი, გაბედული და ძლიერი იყოს ადამიანი, შეუძლებელია, მან ბუნებით მდგომარეობაში თავისი სიცოცხლის დაცულობის დამაკმაყოფილებელ დონეს მიაღწიოს: ყოველთვის შეიძლება გამოჩნდეს სხვა, ვინც თავს დაესხმება, და ასეთი თავდასხმა იმ სხვისი ბუნებითი უფლების განხორციელება იქნება. ბუნებით მდგომარეობაში შეუძლებელია ეკონომიკური კეთილდღეობაც, რადგან საკუთრების უფლება არ არსებობს. რა აზრი აქვს თესვას, თუ არ იცი, იცოცხლებ თუ არა მოსავლის აღებამდე, ან შენს ნაშრომს სხვა ხომ არ მიითვისებს? ამიტომ „კაცის ცხოვრება ეულია, ღარიბი, მწარე, ცხოველური და მოკლე.“

ბუნებითი კანონი და საზოგადოებრივი ხელშეკრულება

რაკი ადამიანს, როგორც რაციონალურ არსებას, თავისი გრძელვადიანი ინტერესის გათვლაც შეუძლია, მას შეუძლია და ევალება გაიაზროს, რომ მის ინტერესებშია პრინციპულად სხვა მდგომარეობის მიღწევა, სადაც მისი სიცოცხლე და საკუთრება სტაბილურად დაცული იქნება. ასეთია სახელმწიფო, როდესაც,

ხდება, ასე ვთქვათ, შიშის ცენტრალიზაცია: თითოეულს ეშინია არა თითოეული სხვის, არამედ ყველას ეშინია ერთის, ხელისუფლების, სუვერენის, ანუ ისეთი ძალის, რომელსაც დედამიწაზე სხვა უფროსი აღარ ჰყავს. ასეთ შემთხვევაში ადამიანები ერთმანეთს აღარ ესხმიან თავს, ხოლო იმ ერთს – ხელისუფლებას, ასევე არა აქვს მოტივი, თავს დაესხას რიგით ადამიანს, რადგან მისი ძალა განუზომლად აღემატება ინდივიდისას და მისგან საფრთხე არ ემუქრება (თუ, რა თქმა უნდა, ინდივიდი საკუთარი ინიციატივით არ აუჯანყდა). ამიტომ, სახელმწიფოში ადამიანის ცხოვრება გაცილებით უფრო უსაფრთხოა, ვიდრე ბუნებით მდგომარეობაში.

რაკი სახელმწიფოში ცხოვრების უპირატესობა თავისთავად ცხადი, მარტივი ჭეშმარიტებაა, ადამიანები ერთმანეთს უთანხმდებიან ანუ დებენ ხელშეკრულებას, რომ ყველა ემორჩილება ერთ უზენაეს ძალას. ამ შეთანხმებით თითოეული ადამიანი უარს ამბობს ბუნებით თავისუფლებაზე, თავს დაესხან მეორეს – სამაგიეროდ, საკუთარი სხეულის, ოჯახის, საკუთრების უსაფრთხოებას მოიპოვებს. როგორც მე სხვას არ დავესხმები თავს სახელმწიფოს შიშით, ამავე მიზეზით არც სხვისგან ველი აგრესიას. თავისუფლების დათმობა აუცილებელი საფასურია, რასაც ჩვენს უსაფრთხოებაში ვიხდით: სხვანაირად არც სხვა დათმობს უფლებას, სურვილისამებრ თავს დაგვესხას.

მნიშვნელოვანია, რომ ამ ხელშეკრულების დადებისას ადამიანები ბუნებით კანონს ემორჩილებიან. ოღონდ ეს არ არის „კანონი“ ამ სიტყვის ჩვეული აზრით: მას ვიღაც სხვა არ იღებს და შემდეგ დასჯის შიშით ან ვიღაცის პატივისცემის გამო არ გვაიძულებს მის შესრულებას. ჰობსის „ბუნებითი კანონი“ კანონია, იმიტომ რომ რაციონალურია, ანუ ჩვენივე ინტერესების გათვლას ემყარება. ის გვეუბნება, რომ ჩვენ ყველაფერი უნდა გავაკეთოთ საკუთარი უსაფრთხოების უზრუნველსაყოფად; ხოლო საუკეთესო, რაც კი ამ მიზნით შეიძლება მოვიმოქმედოთ, ბუნებითი მდგომარეობიდან გამოსვლა და, საზოგადოებრივი ხელშეკრულების დადებით, სამოქალაქო ანუ სახელმწიფოებრივ მდგომარეობაში გადასვლაა. თუ არსებობს არჩევანი სახელმწიფოში და ბუნებრივ მდგომარეობაში ცხოვრებას შორის, შეუძლებელია, საღად მოაზროვნე ინდივიდმა მეორე აირჩიოს, რადგან ეს მისივე სიცოცხლეს ჩააგდებდა საფრთხეში. აშკარად უგუნური, საკუთარი ინტერესების საპირისპირო ქცევა ბუნების კანონის დარღვევაა.

აქ საჭიროა, განვმარტოთ სიტყვა „კანონის“ ორი სხვადასხვა მნიშვნელობა. როდესაც ვწყვეტთ, დავემორჩილოთ საერო ხელისუფლებას, ამით ვიღებთ ვალდებულებას, დავემორჩილოთ ყველა კანონს, რომელსაც ეს ხელისუფლება მიიღებს. ამ უკანასკნელი ტიპის კანონები (მათ „პოზიტიურ კანონებს“ ან „კანონმდებლობას“ ვუწოდებთ) ემყარება კანონმდებლის (მეფის, პარლამენტის) ნებას, რომელსაც, თავის მხრივ, შეიძლება სხვადასხვა მოტივი წარმართავდეს: პოლიტიკური ინტერესი, კონკრეტული ადამიანების წარმოდგენა სამართლიანობაზე (იდეოლოგია) და ა.შ. ესენი არსებითად განსხვავდება ბუნებითი კანონებისაგან, რადგან ეს უკანასკნელნი კონკრეტულ კანონმდებელზე დამოკიდებული არ არის:

ისინი ლოგიკურად გამომდინარეობს ადამიანის ბუნების რაციონალური განხილვიდან. პოზიტიურ კანონმდებლობას უნდა დავემორჩილოთ, მაგრამ ამას ვაკეთებთ იმის გამო, რომ ბუნებით კანონს ვემორჩილებით: ეს უკანასკნელი ლოგიკურად პირველადია.

ამასთან, ჰობსი საგანგებოდ უსვამს ხაზს, რომ არ შეიძლება, საზოგადოებრივი ხელშეკრულების ძალა მხოლოდ რაციონალურ ინდივიდებს შორის შეთანხმებაზე დავიყვანოთ. ეს მეტისმეტად გულუბრყვილო იქნებოდა. ელემენტარული გამოცდილება გვეუბნება, რომ ადამიანებმა შეიძლება აღარ დაიცვან მათ მიერ დადებული შეთანხმებები (ანუ პირი გატეხონ), თუ ჩათვლიან, რომ ეს მათ თუნდაც მოკლევადიან სარგებელს მოუტანს. რაკი ეს ყველასათვის ცხადია, ადამიანები არც დადებენ ხელშეკრულებას (განსაკუთრებით ისეთ სერიოზულ საკითხზე, რაც მათ სიცოცხლესა და სიკვდილს უკავშირდება), თუ არ ექნათ გარანტია, რომ მის პირობებს მართლაც ყველა შეასრულებს. ამ აზრს ჰობსი გამოთქვამს მესამე ბუნებითი კანონით: „ადამიანები ასრულებენ დადებულ ხელშეკრულებას". ამ შემთხვევაში ის იმეორებს სამართლის ძველთაძველ პრინციპს, რომელიც ლათინურად გამოითქმის სიტყვებით *pacta sunt servanda,* „ხელშეკრულებები უნდა შესრულდეს".

ეს აზრი შეიძლება, მეტისმეტად მარტივად და ბანალურად მოგვეჩვენოს, მაგრამ ჰობსი ამით ხაზს უსვამს ძალზე მნიშვნელოვან გარემოებას: ხელშეკრულების დადების ნება ერთია (თუნდაც მისი დადების მომენტში მხარეები აპირებდნენ მის კეთილსინდისიერად შესრულებას), შესრულების გარანტია – სულ სხვა. პრაქტიკულად ეს ნიშნავს, რომ ხელშეკრულების დადებას არა აქვს აზრი, თუ მის დამრღვევს სასჯელი არ ემუქრება. აი, სწორედ აქ შემოდის ყველაზე ცხადად სახელმწიფოს, როგორც იძულების ლეგიტიმური უფლების მქონე მოქმედი პირის, აუცილებლობა. სახელმწიფო ხელშეკრულებით იქმნება, მაგრამ, ამავე დროს, ეს ის ძალაა, რომელიც ამ და ნებისმიერი სხვა დადებული ხელშეკრულების დაცვას უზრუნველყოფს. სახელმწიფოს შეიძლება სხვა ფუნქციებიც ჰქონდეს, მაგრამ ეს ძირითადია. ამ ფუნქციის წარმატებით შესასრულებლად მას უნდა ჰქონდეს იძულების ადეკვატური მექანიზმები, რომ მას, სასჯელის შიშით, ვერავინ გაუწიოს წინააღმდეგობა.

შესაბამისად, ჰობსის აზრით, სახელმწიფოს ჩამოყალიბებამდე, ანუ ბუნებით მდგომარეობაში, აზრი არა აქვს სამართალზე საუბარს. აქ მნიშვნელოვანია შევნიშნოთ, რომ ჰობსი ერთმანეთისგან პრაქტიკულად არ ასხვავებს ზნეობრივ, მორალურ რეგულაციებს, რომლებიც არა სახელმწიფოს, არამედ ინდივიდის სინდისის, რელიგიის და საზოგადოებრივი აზრის სფეროა (ანუ სასჯელი ამორალური ქმედებისთვის შეიძლება იყოს სინდისის ქენჯნა, ღვთის რისხვა ან საზოგადოების გაკიცხვა), და სახელმწიფოს მიღებული კანონებით დადგენილ ნორმებზე, რომელთა შეუსრულებლობისთვის ინდივიდს სახელმწიფო სჯის. მისთვის მნიშვნელოვანი იყო იმის ხაზგასმა, რომ რაიმე ნორმის აბსტრაქტულ განცხადებას (მაგალითად: „არა კაც კლა"), არავითარი აზრი არა აქვს, თუ არ არსებობს ძალა,

რომელიც მის დაცვას უზრუნველყოფს. ასეთი კი მხოლოდ და მხოლოდ სახელმწიფო შეიძლება იყოს.

რამდენად აქვს კავშირი რეალობასთან ბუნებითი მდგომარეობის და საზოგადოებრივი ხელშეკრულების ცნებებს?

ძნელია, ჰობსის დებულება საზოგადოებრივი ხელშეკრულების შესახებ პირდაპირი აზრით გავიგოთ, ანუ წარმოვიდგინოთ, რომ ადამიანთა დიდი მასა, რომელიც მანამდე ერთმანეთთან ბრძოლაში იყო ჩართული, ერთ მშვენიერ დღეს სადღაც იკრიბება და ხელს აწერს დოკუმენტს, რომლის ძალითაც ადამიანები ქმნიან სახელმწიფო ძალაუფლების კონკრეტულ სისტემას და იღებენ ვალდებულებას, დაემორჩილონ მას. ასეთი ქმედების ზუსტ ისტორიულ ანალოგს ვერ მოვძებნით. ამიტომ ადვილია, საზოგადოებრივი ხელშეკრულების თეორია ასეთი წესით გავაკრიტიკოთ. მაგრამ ჰობსის ტექსტი არ გულისხმობს ასეთ სწორხაზოვან გაგებას. არ არის აუცილებელი, რომ ის ისტორიული ევოლუციის თუნდაც სქემატურ წარმოდგენად გავიაზროთ; აქ უფრო ნაბიჯების ლოგიკურ თანმიმდევრობასთან გვაქვს საქმე, რითაც სახელმწიფოს არსებობის გარდუვალი საჭიროება, მაშასადამე, მისი ლეგიტიმურობაც საბუთდება.

ამ ლოგიკის განსამარტად ჰობსი დაწვრილებით აღწერს, თუ რას გულისხმობს „ხელშეკრულების“ ცნებაში: ნებისმიერი ხელშეკრულებით ხელს ვიღებთ რაღაც უფლებაზე (ამ შემთხვევაში – შეუზღუდავ თავისუფლებაზე, სადაც თავისუფლებაში უპირველეს ყოვლისა ძალადობის უფლება იგულისხმება), გადავცემთ ამ უფლებას სხვას (სახელმწიფოს), სამაგიეროდ კი ვიღებთ კონკრეტულ სარგებელს (პირად უსაფრთხოებას). ამ მსჯელობიდან გამომდინარეობს პასუხი კითხვაზე, რატომ უნდა დავემორჩილოთ სახელმწიფოს, ან რა უფლებით შეიძლება, ხელისუფლებამ მოგვთხოვოს მისი მორჩილება. სახელმწიფოს ვემორჩილებით, რადგან ეს ჩვენსავე ინტერესებშია, რადგან სახელმწიფოს ჩვენთვის კონკრეტული სარგებელი – უსაფრთხოება, სტაბილურობა მოაქვს. არ არსებობს ხელისუფლება იძულების მექანიზმების გარეშე, მაგრამ საბოლოო ჯამში, ის ადამიანების ნებაყოფლობით და გააზრებულ მორჩილებას ემყარება.

თუმცა ჰობსის ტექსტი ძნელია სწორხაზოვნად წავიკითხოთ, როგორც ბუნებითი მდგომარეობიდან სამოქალაქოზე გადასვლის ისტორიული პროცესის აღწერა, ეს არ ნიშნავს, რომ მის მიერ წარმოდეგენილი ცნებები წმინდა ფიქციაა და რეალობაში მათ არაფერი შეესაბამება. ჰობსი თავად ასახელებს ბუნებითი მდგომარეობის ორ რეალურ მაგალითს. ერთია ველური ტომების (მაგალითად, ამერიკელი ინდიელების) ცხოვრება – ჰობსისდროინდელ ინგლისში უკვე არსებობდა გარკვეული ცოდნა მათ შესახებ. მეორე მაგალითია მეფეებს, ან სახელმწიფოებს შორის ურთიერთობა. ის შეგვიძლია წარმოვიდგინოთ, როგორც ომი ყველასი ყველას წინააღმდეგ: არა იმ აზრით, რომ ასეთი ომი უწყვეტად მიმდინარეობს, არამედ იმ აზრით, რომ რაკი არ არსებობს საერთაშორისო მშვიდობის უზრუნველმყოფი მყარი მექანიზმები, პერიოდული ომები გარდუვალია. ქვეყნებს

არა ჰყავთ ისეთი საერთო ინსტანცია, როგორიც ადამიანებს აქვთ სახელმწიფოს სახით: არ არსებობს მსოფლიო პოლიცია, რომელიც საერთაშორისო წესრიგის დამრღვევებს შეაჩერებს და დასჯის. ამიტომ, აქ მხოლოდ ძალას აქვს მნიშვნელობა, შეთანხმებები კი დროებითია. ჰობსის მოძღვრებას „ბუნებითი მდგომარეობის" შესახებ დღესაც აქვს გავლენა საერთაშორისო ურთიერთობების თეორიაზე, კერძოდ იმ სკოლაზე, რომელსაც „რეალისტურს" უწოდებენ.

თუმცა, „ბუნებითი მდგომარეობის" მაგალითად შეგვიძლია ჩავთვალოთ (რაღაც ზომით მაინც) ის ვითარება, რაშიც ჰობსის სამშობლო, ინგლისი, თითქმის ათი წლის მანძილზე იმყოფებოდა. სამოქალაქო ომი ნიშნავს ვითარებას, როდესაც ქვეყანაში არ არსებობს ერთი ხელისუფლება, რომლის კანონიერებას ყველა ეთანხმება: მიმდინარეობს ბრძოლა იმისთვის, თუ ვის „ეკუთვნის" ასეთი უფლებამოსილება. შესაბამისად, თუ ინდივიდი თავდასხმის ობიექტი ხდება, ან თავდასხმის საფრთხე უდგება, მან არ იცის, ვის მიმართოს თავის დასაცავად. ასე რომ, დებულება, რომელსაც ჰობსი თავგამოდებით იცავს: რომ მყარი სახელმწიფო ხელისუფლების არსებობას ყოველთვის ჯობია ბუნებით მდგომარეობას, შეიძლება ჰობსის პირად გამოცდილებასაც დავუკავშიროთ.

ერთი შეხედვით, კიდევ უფრო აბსტრაქტული ჩანს „საზოგადოებრივი ხელშეკრულების" ცნება. მაგრამ თანამედროვე დემოკრატიული ქვეყნების კონსტიტუციები მისი პირდაპირი ანალოგია. კონსტიტუცია თავისი არსით სხვა არაფერია, თუ არა მოქალაქეთა შეთანხმება ქვეყნის პოლიტიკურ მოწყობაზე. ცხადია, პრაქტიკულად შეუძლებელია, თითოეულმა მოქალაქემ თანაბრად მიიღოს მონაწილეობა ამ შეთანხმებას შემუშავებაში: მოქალაქეები ამას თავისი წარმომადგენლების მეშვეობით აკეთებენ. მაგრამ ეს არ ცვლის საქმის არსს: თანამედროვე დემოკრატიული პოლიტიკური სისტემების ლეგიტიმურობა ემყარება მოქალაქეთა თანხმობას, დაიცვან კონკრეტული წესები, რომლებიც ქვეყნის კონსტიტუციაშია ფიქსირებული. ჰობსის აღწერილი სახელმწიფო საკმაოდ შორსაა თანამედროვე ლიბერალური დემოკრატიისგან, მაგრამ მან მკაფიოდ ჩამოაყალიბა ძირითადი პრინციპი: სახელმწიფო ძალაუფლების ლეგიტიმურობა ემყარება რიგითი ადამიანების შეგნებულ გადაწყვეტილებას, დაემორჩილონ მის დადგენილ წესებს, ამ გადაწყვეტილებას კი ისინი იმიტომ იღებენ, რომ სახელმწიფოსგან კონკრეტულ სარგებელს ელიან.

სახელმწიფო და მისი უფლებები

ჰობსის წიგნის სათაური, „ლევიათანი", სახელმწიფოზე მის წარმოდგენას გამოხატავს. ძველ აღთქმაში ასე ჰქვია ზღვის ურჩხულს: როგორც ჩანს, ის იმ ნიშნით გახდა სახელმწიფოს სიმბოლო, რომ ადამიანებს შიშის ზარს სცემს. ამავე დროს, ჰობსი სახელმწიფოს „მოკვდავ ღმერთს" უწოდებს: ის „მოკვდავია" იმიტომ, რომ ძალაუფლების მატარებლები ჩვეულებრივი მოკვდავი ადამიანები არიან, და სახელმწიფოები შეიძლება დაინგრეს გარე მტრის ან შიდა არეულობის შედეგად, როგორც ეს ისტორიაში არაერთხელ მომხდარა. მაგრამ ინდივიდებს,

ქვეშევრდომებს სახელმწიფოს მიმართ იმგვარივე მოწიწება და მორჩილება მართებთ, როგორც ღმერთის მიმართ.

თუმცა, ამ მეტაფორას თავისი საზღვრები აქვს. რაკი სახელმწიფო ადამიანთა შორის დადებული ხელშეკრულების ძალით შეიქმნა და, თავის საწყისში, ამ ადამიანთა ნებას ემყარება, ის მათი წარმომადგენელია. ეს ნიშნავს, რომ სახელმწიფოსთვის ჩვენი უფლებების გადაცემით ჩვენ მოვახდინეთ მისი ქმედებების ავტორიზება, ანუ მისი ქმედებები იგივე ჩვენი ქმედებებია. მაშასადამე, თუ სახელმწიფოს დავუპისრიპირდით, რაღაც აზრით საკუთარ თავსვე ვუპირისპირდებით.

სიტყვა „ჩვენი“ ამ შემთხვევაში აღნიშნავს იმ ადამიანთა ერთობლიობას, ვინც საზოგადოებრივი ხელშეკრულებით ერთი ხელისუფლის, ანუ სუვერენის მორჩილების პირობა დადო. ამით ადამიანთა ეს სიმრავლე იქცევა ერთ მთლიანობად: დღეს ასეთ მთლიანობას პოლიტიკურ ერს, ნაციას, ხალხს ვუწოდებთ. ოღონდ ეს მთლიანობა მხოლოდ იმდენად არსებობს, რამდენადაც ის წარმოდგენილია ერთი ხელისუფლებით. სუვერენის ქმედება გაიგივებულია ხალხის, ერის, ქვეშევრდომთა თუ მოქალაქეთა ერთობლიობის ქმედებასთან. ამას დღესაც ხშირად ვამბობთ: თუ გვესმის, რომ „ამერიკამ ჯარები შიყვანა ერაყში“, ან „საფრანგეთმა ხელშეკრულება დაუდო არგენტინას“, ვგულისხმობთ, რომ კონკრეტული ქმედებები უშუალოდ ამ ქვეყნის მთავრობებმა განახორციელეს, მაგრამ ეს მათი ერების, ხალხების სახელით გააკეთეს. შესაბამისად, ხელშეკრულება სავალდებულოა ამ ერებისთვის, და არა მხოლოდ მთავრობებისთვის, რომლებიც ხვალ შეიძლება შეიცვალოს.

კონკრეტულად როგორია ხალხის წარმომადგენელი, ანუ მთავრობა, სხვა საკითხია, მაგრამ მაინც საჭიროა, დავაზუსტოთ: ის შეიძლება იყოს ერთი პიროვნება, ან საკრებულო. პირველ შემთხვევაში ჰობსი გულისხმობდა მეფეს, თუმცა ჩვენ შეგვიძლია, ასეთად ხალხის მიერ არჩეული პრეზიდენტიც წარმოვიდგინოთ. რაც შეეხება საკრებულოს, ის იგივეა, რაც პარლამენტი. მნიშვნელოვანია, აღინიშნოს, რომ, როცა პარლამენტი ხმათა უმრავლესობით გადაწყვეტილებას მიიღებს, ეს მთლიანად ამ პარლამენტის ნებად ითვლება: პარლამენტი, როგორც ძალაუფლების ინსტიტუტი ერთია, მიუხედავად იმისა, რამდენი ადამიანი (ან პარტია, ფრაქცია) შედის მასში.

იგივე ლოგიკა ვრცელდება ხალხის და ხელისუფლების ურთიერთობაზეც. საზოგადოებრივ ხელშეკრულებაში მონაწილეობით ინდივიდი ახდენს ხელისუფლების ყველა ქმედების და გადაწყვეტილების ავტორიზაციას, მიუხედავად იმისა, ეთანხმება თუ არა მათ. თანამედროვე მაგალითები რომ მოვიშველიოთ, პრეზიდენტის გადაწყვეტილება ჩემი გადაწყვეტილებაცაა, მიუხედავად იმისა, მომწონს თუ არა ის, ან მივეცი თუ არა მას ხმა არჩევნების დროს; ისევე, როგორც პარლამენტის გადაწყვეტილება ყველა მისი დეპუტატის გადაწყვეტილებაა, მიუხედავად იმისა, მისცა თუ არა მან მას ხმა (და, ამასთანავე, ყველა მოქალაქის გადაწყვეტილებაა, მიუხედავად იმისა, მისცა თუ არა მან ხმა მოცემულ საპარლამენტო უმრავლესობას).

სახელმწიფოს ძალაუფლება აბსოლუტურია, ანუ არ არის შეზღუდული. რაკი შევთანხმდით, რომ ძალის გამოყენების უფლება მთლიანად მისთვის გადაგვეცა, ესე იგი ის მთლიანად მას ეკუთვნის. გარდა ამისა, მესამე ბუნებითი კანონის ძალით („ადამიანები ასრულებენ დადებულ ხელშეკრულებას") ჩვენ აღარ შეგვიძლია, გამოვიდეთ ამ ხელშეკრულებიდან და დავიბრუნოთ ის თავისუფლება, რაც თავდაპირველად გვქონდა (ისევე, როგორც არ შეგვიძლია დავდოთ სხვა ანალოგიური ხელშეკრულება, რაკი უკვე არსებულით ვართ შებოჭილი). თუკი ვინმე შეეცდება სამოქალაქო ხელშეკრულებიდან გამოსვლას, ის ამით ავტომატურად უბრუნდება ბუნებით მდგომარეობას, ეს კი ნიშნავს, რომ აღარ არის დაცული ძალადობისგან არა მხოლოდ სახელმწიფოს, არამედ ნებისმიერი სხვა ადამიანის მხრიდან. მეტიც, რაკი მე სახელმწიფოს ქმედებების ავტორიზაცია მოვახდინე, ეს იმასაც ნიშნავს, რომ როდესაც სახელმწიფო საჭიროდ ჩათვლის ჩემს დასჯას რაიმე ქმედების გამო, ის ამას ჩემგან წინასწარ მიღებული თანხმობით გააკეთებს, ანუ ეს არსებითად იმის ეკვივალენტურია, რომ მე ვსჯი საკუთარ თავს (ჰობსის სიტყვებით, მე „ჩემი სასჯელის მფლობელი ვარ").

ის, რომ ხელისუფლება ხელშეკრულების ძალით არსებობს, ჰობსისთვის არავითარ შემთხვევაში არ ნიშნავს, რომ ის ანგარიშვალდებულია ხალხის წინაშე. ამის გასაგებად მნიშვნელოვანია იმის ხაზგასმა, რომ ხელშეკრულება იდება ინდივიდებს შორის იმაზე, რომ დაემორჩილონ ერთსა და იმავე სუვერენს, და არა სუვერენსა და ქვეშევრდომებს შორის. ამ განსხვავების ხაზგასმა აუცილებელია, რადგან თუ დავუშვებთ, რომ ხელისუფლება ხალხთან დადებული ხელშეკრულების ფარგლებში მოქმედებს, მაშინ ხალხს შეუძლია, „გაუწყვიტოს" ეს ხელშეკრულება, ანუ აუჯანყდეს, თუ, მისი აზრით, ხელისუფლება ხელშეკრულების პირობებს დაარღვევს.

ჰობსის აზრით, ასეთი ხელშეკრულების დაშვება აბსურდია, რადგან ეს პრაქტიკულად შეუძლებელია. სუვერენი ვერ დაუდებს ხელშეკრულებას „ხალხს", რადგან სანამ არ არსებობს სახელმწიფო, არ არსებობს ხალხი, როგორც ერთი მთლიანობა. მთლიანობად მას მხოლოდ მთავრობით წარმოდგენილობა აქცევს: ამის გარეთ არსებობენ მხოლოდ ინდივიდები ერთმანეთთან კავშირის გარეშე და არავის აქვს უფლება მთლიანად ხალხის სახელით ილაპარაკოს. ანუ, იმ მომენტისთვის, როდესაც ხალხი შეიძლება ერთ მთელად, წარმოვიდგინოთ, მას უკვე ჰყავს ხელისუფალი და აქვს მისი მორჩილების ვალდებულება, ხოლო ამ უკანასკნელის ყოველი ქმედება ავტორიზებულია ქვეშევრდომთა მიერ. აქედან გამომდინარე, ქვეშევრდომებს ვერ ექნებათ კანონიერი პრეტენზია, რომ ხელისუფლება არ ასრულებს მოვალეობებს მათ წინაშე: ასეთი მოვალეობა არსადაა ფიქსირებული, მხოლოდ ქვეშევრდომებს აქვთ მოვალეობა, სუვერენს დაემორჩილონ. ის, ვინც უჯანყდება სუვერენს, ხელშეკრულებას არღვევს არა მასთან (რაკი ასეთი არც ყოფილა), არამედ ყველა სხვა ადამიანთან, ვისაც საერთო მმართველობის მორჩილებაზე შეუთანხმდა.

ლოგიკურად, არსებობს სხვა შესაძლებლობა: ხელისუფლებამ ხელშეკრულება დაუდოს თითოეულ ინდივიდს ცალ-ცალკე. მაგრამ ესეც ჰობსს უაზრობად მიაჩნია, რადგან სუვერენი ყველა ქვეშევრდომზე ახორციელებს ძალაუფლებას და ვერ ექნება განსხვავებული ურთიერთობა თითოეულ მათგანთან. შეიძლება ზოგიერთი ინდივიდი კმაყოფილი აღმოჩნდეს ხელშეკრულების შესრულებით, ზოგიერთი კი არა, რაც კიდევ უფრო აბსურდულს გახდის სიტუაციას.

მაგრამ მთავარი, პრაგმატული არგუმენტი ჰობსისთვის ისაა, რაც ზემოთ უკვე ვახსენეთ: თავისთავად „ხელშეკრულება მხოლოდ სიტყვა და ამონასუნთქია“ ანუ მას აზრი არა აქვს, თუ არ იარსებებს ძალა, რომელიც მის შესრულებას უზრუნველყოფს. ასეთი მხოლოდ სუვერენი შეიძლება იყოს. მაგრამ სახელმწიფოს მხოლოდ იმიტომ შეუძლია, ხელშეკრულების არბიტრის ფუნქცია შეასრულოს, თუ თვითონ არ არის ამ ხელშეკრულების მხარე, თუ მას გარედან და ზემოდან უყურებს. თუ თავად სუვერენს ხელშეკრულების მხარედ წარმოვიდგენთ, ვინ უნდა განსაჯოს, ასრულებს თუ არა ის ხელშეკრულების პირობებს? როგორც კი სუვერენის უფლებამოსილებას ეჭვის ქვეშ დავაყენებთ, ამით საფუძველს ვაცლით ყველანაირ ხელშეკრულებას და ვუბრუნდებით ბუნებით მდგომარეობას, სადაც ძალის გარდა, სხვა არგუმენტი არ არსებობს. ასეთ რამეს კი ჭკუათმყოფელი ადამიანი ვერ მოინდომებს.

ჰობსისთვის განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია, გააბათილოს კიდევ ერთი საფუძველი, რითაც ინდივიდმა შეიძლება ხელისუფლების მიმართ დაუმორჩილებლობა გაამართლოს, სახელდობრ, რელიგიური რწმენა. ადამიანმა შეიძლება თქვას, რომ უფრო დიდ მნიშვნელობას ანიჭებს ღმერთთან დადებულ ხელშეკრულებას და ვერ უერთგულებს საერო ხელისუფლებას, თუ ეს უკანასკნელი ამ უფრო მაღალ მოვალეობასთან წინააღმდეგობაში შევა. ეს ჰობსის დროს მეტად აქტუალური თემა იყო, რადგან მეფე ჩარლზის წინააღმდეგ ჯანყს ბევრი ადამიანი სწორედ რელიგიური მოტივით შეუერთდა. ჰობსის არგუმენტი ამ შემთხვევაში ისაა, რომ „ღმერთთან ხელშეკრულება“ სინამდვილეში თვალთმაქცობაა, ტყუილია. მოკვდავ ადამიანს არ შეუძლია ღმერთთან ურთიერთობის დამყარება, ასეთი „კონტაქტი“ მხოლოდ სამღვდელოების მეშვეობით მყარდება, ანუ, რეალურად, ადამიანი კონკრეტული ეკლესიის ერთგულების მომიზეზებით უპირისპირდება ხელისუფლებას. მაგრამ როგორ უნდა დაამტკიცოს რომელიმე ეკლესიამ, რომ სწორედ მას აქვს კავშირი „ჭეშმარიტ ღმერთთან“, როდესაც ისეთივე პრეტენზიით გამოდის სხვა ეკლესიაც, კერძოდ ის, რომელიც სუვერენს უჭერს მხარს?

ამიტომ ჰობსი ემხრობოდა სახელმწიფო ეკლესიის არსებობას, რომელიც მთლიანად ემორჩილება საერო ხელისუფლებას. ამ გზით გამოირიცხება კონფლიქტი ეკლესიასა და სახელმწიფოს შორის, რამაც, საბოლოოდ, სამოქალაქო ომი შეიძლება გამოიწვიოს. სწორედ ამის გამო დაუპირისპირდა ჰობსს ბევრი კონსერვატორი, რომელიც მასავით დაუშვებლად თვლიდა მეფის წინააღმდეგ აჯანყებას, მაგრამ არ ეთანხმებოდა ჰობსს იმაში, რომ ეკლესია საერო ხელისუფლების დანამატად ქცეულიყო.

შესაბამისად, ჰობსს დაუშვებლად მიაჩნდა სახელმწიფოს მიერ მხარდაჭერილი ეკლესიისგან განსხვავებული ღვთისმსახურება. თუმცა, ის აღიარებდა ინდივიდის სინდისის თავისუფლებას, ანუ საჭიროდ არ თვლიდა მის დასჯას მხოლოდ რელიგიური შეხედულებებისთვის, თუ ის არ ეცდებოდა სახელმწიფო ეკლესიის კონკურენციას და ამით საფუძველს არ ჩაუყრიდა საჯარო რელიგიურ კონფლიქტს, რაც, თავის მხრივ, პოტენციურ საფრთხეს შეუქმნიდა სამოქალაქო მშვიდობას.

როგორც ვხედავთ, ჰობსი დაუშვებლად თვლიდა სახელმწიფო ხელისუფლების შეზღუდვას ან მასთან რაიმე სახის საჯარო დაპირისპირებას. ის აბსოლუტური ძალაუფლების მომხრე იყო. მაგრამ მისი ძირითადი არგუმენტი იყო არა ხელისუფლების საკრალური ხასიათი, არამედ მისი ძირითადი ფუნქციის – ქვეშევრდომთა უსაფრთხოების დაცვის, ეფექტური შესრულება. ხელისუფლება შეიძლება შედარებით კარგი ან შედარებით ცუდი იყოს, მაგრამ მისი არსებობა ყოველთვის ჯობს არარსებობას, რადგან ყველაზე დაუცველი ადამიანი ბუნებით მდგომარეობაშია. ამით მან არსებითად შეცვალა ხელისუფლების ლეგიტიმურობაზე მსჯელობის შინაარსი: ხელისუფლების ლეგიტიმურობას მის მიერ გარკვეული საზოგადო სიკეთის, კერძოდ, უსაფრთხოების, მშვიდობის უზრუნველყოფა შეადგენს.

ლევიათანი

თავი XIII
კაცთა მოდგმის ბუნებით მდგომარეობაზე მის ბედნიერებასა და უბედურებასთან კავშირში

ბუნებამ იმდენად თანასწორნი შექმნა ადამიანები ფიზიკური და გონებრივი უნარების მხრივ, რომ, თუმცა ზოგი მათგანი შეიძლება სხვაზე აშკარად ღონიერი ან გონებაგახსნილი იყოს, საბოლოოდ ინდივიდები მაინც იმდენადაც არ განსხვავდებიან ერთმანეთისაგან, რომ ვინმემ თქვას, მე რაღაც ისეთი სიკეთე მეკუთვნის, რაზეც სხვას ასეთივე პრეტენზია ვერ ექნებაო. სხეულის ძალა რომ ავიღოთ, ის ყველაზე სუსტსაც საკმარისი აქვს საიმისოდ, რომ ყველაზე ღონიერი მოკლას, თუკი რაიმე ფარულ ხრიკს მიმართავს ან იმას შეეკვრება, ვისაც ეს ღონიერი ადამიანი აგრეთვე საფრთხეს უქმნის.

რაც შეეხება გონებრივ შესაძლებლობებს, თუ გამოვრიცხავთ სიტყვის ხელოვნებას, განსაკუთრებით კი ზოგადი და უეჭველი წესებით ხელმძღვანელობის უნარს, მეცნიერებას რომ უწოდებენ – ეს უკანასკნელი ძალიან ცოტა ადამიანს აქვს და ისიც მხოლოდ ვიწრო სფეროში, თანაც ის ადამიანს თანდაყოლილად არ ეძლევა და არც სხვადასხვა საგნებზე დაკვირვებით უვითარდება, როგორც, მაგალითად, კეთილგონიერება, – მე ადამიანთა შორის კიდევ უფრო მეტად ვხედავ თანასწორობას, ვიდრე ფიზიკური ღონის მხრივ. კეთილგონიერება ხომ სხვა არაფერია, თუ არა გამოცდილება, რასაც ადამიანები თანაბარ დროში თანაბრად მოიპოვებენ, თუ ერთსა და იმავე საქმიანობას ეწევიან. ასეთი თანასწორობის დანახვას ხელს უშლის მხოლოდ გაზვიადებული წარმოდგენა საკუთარ სიბრძნეზე, რაც თითქმის ყველა ადამიანს აფიქრებინებს, ვიღაც მდაბიოებზე უფრო ბრძენი ვარო – ამ მდაბიოებში კი ყველა შეგვყავს, გარდა საკუთარი თავისა და იმ რამდენიმე ადამიანისა, ვისაც სახელისა თუ ხშირი ურთიერთობის გამო უფრო მეტად ვაფასებთ. კაცის ბუნება ისეთია, რომ შეუძლია მრავალი სხვა მასზე გონებამახვილად, მჭევრმეტყველად ან ნასწავლად აღიაროს, მაგრამ უჭირს დაჯერება, რომ ბევრი სხვა მასავით გონიერია. ამის მიზეზი ისაა, რომ საკუთარ ჭკუას უშუალოდ აღვიქვამთ, სხვებისას კი – შორიდან. ეს ადასტურებს, რომ ადამიანები ამ ნიშნით უფრო თანასწორნი არიან, ვიდრე არათანასწორნი. რა უნდა იყოს უკეთესი მოწმობა რაიმე სიკეთის თანაბრად განაწილებისა, თუ არა ის, რომ თავისი წილი ყველას აკმაყოფილებს!

უნარების თანასწორობიდან მიზნების მიღწევის თანაბარი იმედიც გამომდინარეობს. ხოლო ამის გამო, თუ ორი კაცი მოინდომებს ერთსა და იმავე საგანს, რომელსაც ორივე ერთად ვერ ფლობს, ისინი ერთმანეთს სამტროდ ეკიდებიან. ამგვარად, როცა ადამიანები მიზნების მიღწევას ესწრაფვიან, რაც უპირატესად თვითგადარჩენა, ხანდახან კი – მხოლოდ სიამოვნებაა, ისინი ამავე დროს ერთმანეთის განადგურებას ან დამორჩილებას ცდილობენ. ამასთან, თავდამსხმელს შეუძლია ივარაუდოს, რომ მხოლოდ ადამიანის წინააღმდეგობა ექნება დასაძლევი; ხოლო ის, ვინც რაიმეს დათესავს, მოიმკის, ააშენებს ან სასურველ ნაკვეთს დაეპატრონება, უნდა ელოდოს, რომ სხვები მოემზადებიან და ერთად თავს დაესხმებიან, რათა გაძარცვონ და არა მხოლოდ მისი შრომის ნაყოფი, არამედ სიცოცხლეც ან თავისუფლება წაართვან. მაგრამ თავდამსხმელსაც, თავის მხრივ, ასეთივე საფრთხე მოელის.

ასეთი ურთიერთშიშის პირობებში საღად მოაზროვნე კაცს დაცულობის განცდა ვერ ექნება, თუ არ შეეცდება, ძალით ან ხერხით რაც შეიძლება მეტი სხვა ადამიანი დაიმორჩილოს, სანამ დამმუქრებელი აღარავინ დარჩება. ასეთი ქცევა საკუთარი თავის დაცვის აუცილებლობას არ სცდება და საზოგადოდ დასაშვებია. მაგრამ გარდა ამისა, ყოველთვის იქნებიან ისეთნიც, ვისაც სხვებზე გაბატონება საკუთარი ძალის დემონსტრირების გამო სიამოვნებს, ამიტომ ისინი უფრო შორს მიდიან ამ მხრივ, ვიდრე მათი უსაფრთხოება მოითხოვს. ამის გამო, ის ხალხიც, ვინც თავად მზადაა მშვიდად იცხოვროს გარკვეული საზღვრების შიგნით და არ სურს, სხვისი დამორჩილებით გაიფართოოს ძალაუფლება, დიდხანს ვერ გაიტანს თავს, თუ მხოლოდ თავდაცვას დასჯერდება. ამიტომ, რაკი სხვებზე ბატონობის სფეროს გაფართოება აუცილებელია ადამიანის თავდაცვისათვის, მას ამის უფლებაც უნდა ჰქონდეს.

კიდევ ერთხელ ვიტყვით: კაცთათვის სულაც არ არის სასიამოვნო, პირიქით, უამრავი ვაების მომტანია, ერთად იცხოვრონ ისეთი ძალის გარეშე, რომლის რიდიც ყველას ექნება. ყველა მოელის თანამოქალაქეთაგან ისეთ დაფასებას, როგორიც, თავისი აზრით, ეკუთვნით; ხოლო ვინც სხვათაგან აბუჩად აგდებას და უპატივცემულობას დაინახავს, ბუნებრივად შეეცდება, თუ ამას გაბედავს (ხოლო იქ, სადაც არ არსებობს კაცთა დამაოკებელი საერთო ძალაუფლება, ერთმანეთის განადგურებას არაფერი უშლით), აიძულოს სხვები, მეტი პატივისცემით მოეპყრან: ზოგს დასჯის, სხვებს კი ამით მაგალითს აჩვენებს.

ასე რომ, ადამიანის ბუნებაში კონფლიქტის სამ ძირითად წყაროს ვპოულობთ: პირველია შეჯიბრი, მეორე – შიში, მესამე კი – პატივმოყვარეობა.

პირველი უბიძგებს ადამიანს მოხვეჭისთვის, მეორე – უსაფრთხოებისთვის, მესამე კი – სახელისთვის დაესხას თავს სხვას. პირველ შემთხვევაში კაცი ძალადობას იყენებს იმისთვის, რომ სხვა ადამიანებს, მათ ცოლ-შვილსა და ნახირს დაეპატრონოს; მეორე შემთხვევაში – თავის დასაცავად; მესამეში, ისეთი წვრილმანებისთვის, როგორიცაა სიტყვა, ღიმილი, განსხვავებული აზრი ან უპატივცემულობის ნებისმიერი გამოხატულება, რომელიც ან უშუალოდ მისი პიროვ-

ნებისადმია მიმართული ან გაშუალებულად ეხება მის ახლობლებს, მეგობრებს, ერს, ამქარს ან გვარს.

აქედან ცხადია, რომ, სანამ ადამიანებს არა აქვთ საერთო ძალაუფლება, რომელიც ყველას მოწიწების მდგომარეობაში ამყოფებს, ისინი ომად წოდებულ ვითარებაში არიან და ეს არის ომი ყველა კაცისა ყველა სხვა კაცის წინააღმდეგ. რამეთუ **ომი** არ არის მხოლოდ ბრძოლის ან შერკინების მომენტი, ომი ჰქვია დროის იმ მონაკვეთს, როდესაც საკმარისად ცხადია ბრძოლის გზით დაპირისპირების ნება. მაშასადამე, დროის ცნება ისევე უნდა მივიჩნიოთ ომის ბუნების ნაწილად, როგორც ამას ამინდის შემთხვევაში ვაკეთებთ. როგორც ავდარს არ ვეძახით მხოლოდ ცალკეულ ჟინჟღლს თუ თქორს, არამედ რამდენიმე დღის განმავლობაში წვიმიან ამინდს, ასევე ომის არსია არა მხოლოდ ბრძოლა, არამედ გამოხატული მზაობა ბრძოლისთვის მთელი იმ დროის განმავლობაში, როდესაც მისგან დაცული არა ვართ. ყველა სხვა დროს კი **მშვიდობა** ჰქვია.

მაშასადამე, ყოველივე ის, რაც ითქმის დროზე, როცა ყველა ადამიანი ყველა სხვის მტერია, ითქმის იმ დროზეც, როდესაც ადამიანს არა აქვს უსაფრთხოების სხვა გარანტია, გარდა იმისა, რასაც საკუთარი ძალითა და გამჭრიახობით მოიპოვებს. ასეთ პირობებში არავინ შრომობს, რადგან მისი ნაყოფი გაურკვეველია, შესაბამისად, არ ხდება მიწის დამუშავება, არ მისდევენ ზღვაოსნობას ან საზღვაო ვაჭრობას, ფართოდ არ იშლება მშენებლობა, არ ქმნიან იარაღებს, რომელთა მეშვეობითაც დიდ საგნებს ადგილიდან დავძრავთ და გადავიტანთ; არ იძენენ ცოდნას მიწის ზედაპირის შესახებ, არ ზომავენ დროს, არ მისდევენ ხელოვნებას, არ ავითარებენ მწერლობას, არა აქვთ საზოგადოება, რაც ყველაზე უარესია, ადამიანებს მუდმივად ეშინიათ ძალადობრივი სიკვდილისა. კაცის ცხოვრება ეულია, ღარიბი, მწარე, ცხოველური და მოკლე.

ვისაც კარგად არ გაუაზრებია ყოველივე ეს, შეიძლება გაუკვირდეს, რომ ბუნება ასე აცალკევებს ადამიანებს და აგულიანებს მათ, ერთმანეთს თავს დაესხან და გაანადგურონ. ასეთებმა შეიძლება არ დაუჯერონ ჩემს დასკვნებს, რაკი ისინი ადამიანთა ვნებებიდან გამომაქვს, და გამოცდილების მეშვეობით მათი დასაბუთება მომთხოვონ. ასეთი პიროვნება თავის თავს დააკვირდეს: სამოგზაუროდ რომ მიდის, იარაღს ისხამს და ცდილობს, კარგი გამყოლი ახლდეს, დაძინების წინ კარს კეტავს, სკივრს მაშინაც კი ადებს ბოქლომს, როცა თავად შინაა, და ყოველივე ამას აკეთებს იმის მიუხედავად, რომ იცის: არსებობს კანონები და შეიარაღებული საჯარო ოფიცრები, რომლებიც პასუხს აგებინებენ ყველას, ვინც მას ზიანს მიაყენებს. რა წარმოდგენა აქვს ასეთ ადამიანს თანამემამულეებზე, როცა სამოგზაუროდ იარაღდება; თანამოქალაქეებზე, როცა სახლის კარებს რაზავს; შვილებსა და მოსამსახურეებზე, როცა სკივრს ბოქლომს ადებს? განა ის საქმით ისეთსავე ბრალდებებს არ უყენებს კაცთა მოდგმას, როგორსაც მე სიტყვით ვუყენებ? მაგრამ არც ერთი ჩვენგანი ამ დროს ადამიანის ბუნებას არ ამტყუნებს. ადამიანის სურვილები და ნაირნაირი ვნებები თავისთავად ცოდვა არ არის. ამ ვნებებიდან მომდინარე, ქმედებაც ცოდვად ვერ ჩაითვლება, თუ ჩამდენმა არ

იცის, რომ მათი ამკრძალავი კანონი არსებობს: მაგრამ ეს მას ვერ ეცოდინება, სანამ კანონები არ შექმნილა, ხოლო კანონები ვერ დაიწერება, სანამ ადამიანები არ შეთანხმდებიან, ვის ეკუთვნის მათი დაწერა.

კაცმა შეიძლება სხვათა შორის გაიფიქროს, რომ არასოდეს ყოფილა დრო თუ ვითარება, როდესაც ადამიანები ასე, ომის მდგომარეობაში ცხოვრობდნენ. მეც მწამს, რომ მთელი მსოფლიო ასეთ დღეში არასოდეს ყოფილა. მაგრამ ბევრგან ადამიანებს დღესაც ამგვარად უწევთ ცხოვრება. ამერიკის ბევრ ნაწილში ველურ ხალხს სულ არ ჰყავს მთავრობა, თუ არ ჩავთვლით პატარა გვარების წინამძღოლებს, რომელთა თანხმობა ბუნებით ლტოლვებზეა დამყარებული. მათი ცხოვრება დღესაც ისეთივე ცხოველურია, როგორც ზემოთ აღვწერე. ესეც რომ არ იყოს, ისეთ არსებობაზე, როდესაც ხალხს ერთი მთავრობის შიში არა აქვს, შეგვიძლია ვიმსჯელოთ იმის მიხედვით, როგორ გადაგვარდება მშვიდობიანი ხელისუფლების პირობებს შეჩვეულ ადამიანთა ცხოვრება მას შემდეგ, რაც ისინი სამოქალაქო ომის მდგომარეობაში აღმოჩნდებიან.

თუმცა არასოდეს ყოფილა დრო, როდესაც ცალკეული ადამიანები ერთმანეთის მიმართ ომის მდგომარეობაში ყოფილან, ყველა ეპოქაში მეფეები და სუვერენული ძალაუფლების მქონე პირები, მათი დამოუკიდებლობის გამო, მუდამ ერთმანეთის ქიშპში არიან და გლადიატორებივით ერთმანეთს იარაღითა და მზერით ემუქრებიან: სწორედ ამის მაჩვენებელია მათ სამეფოთა საზღვრებზე აღმართული ციხესიმაგრეები, მათი გარნიზონები, თოფები და მეზობლის ზურგში გაგზავნილი მსტოვრები. ეს საომარი დგომია. მაგრამ რაკი ისინი, ამავე დროს, თავიანთი ქვეშევრდომების გარჯას იცავენ, მათი დაპირისპირება ცალკეულ ადამიანებს არ აუბედურებს.

ყოველი ადამიანის ყველა სხვის წინააღმდეგ ომის მდგომარეობიდან გამომდინარეობს ისიც, რომ უსამართლო მასში ვერაფერი იქნება. ბოროტებისა და სიკეთის, სამართლიანობისა და უსამართლობის ცნებები აქ უადგილოა. სადაც არ არის საერთო ხელისუფლება, არ არის კანონიც; სადაც არ არის კანონი, ვერც უსამართლობა იქნება. ომში ორი ყველაზე დიდი სიქველე ძალა და ეშმაკობაა. სამართლიანობა და უსამართლობა არც სხეულებრივი უნარია და არც გონებრივი: სხვა შემთხვევაში ისინი ამქვეყნად მარტო მცხოვრებ ადამიანსაც ისევე უნდა ჰქონოდა, როგორც შეგრძნებები და ვნებები. ეს ის თვისებებია, რაც მხოლოდ საზოგადოებაში მცხოვრებ და არა მარტოხელა ადამიანს შეიძლება ჰქონდეს. ამავე პირობებიდან გამომდინარე, იგულისხმება ისიც, რომ ამ მდგომარეობაში ვერ იარსებებს საკუთრება, ვერც რაიმეს უფლება, ვერც ჩემისა და შენის გარჩევა. ყოველი ადამიანისა იქნება მხოლოდ ის, რაც მან მოიპოვა და მხოლოდ მანამ, სანამ მისი შენარჩუნება შეეძლება. ამით საკმარისი ვთქვით იმ ცუდ მდგომარეობაზე, რომელშიც ადამიანს ბუნება აყენებს, – თუმცა, ამავე დროს, მისგან გამოსვლის შანსსაც უტოვებს, რაც ნაწილობრივ მის ვნებებს, ნაწილობრივ კი გონებას ემყარება.

ვნებები, რომლებიც ადამიანს მშვიდობისკენ უბიძგებს, არის სიკვდილის შიში, კომფორტული ცხოვრებისთვის საჭირო ნივთების ქონის სურვილი და იმე-

დი, რომ საკუთარი გარჯით შეიძლება მათი მოპოვება. გონება კი სთავაზობს მშვიდობის გამოსადეგ პირობებს, რომელთა შესახებაც ადამიანებს შეთანხმება შეეძლებათ. ამ პირობებს მე **ბუნებით კანონებს** ვუწოდებ და მათზე უფრო დაწვრილებით მომდევნო ორ თავში ვილაპარაკებ.

თავი XIV
პირველი და მეორე ბუნებითი კანონებისა და ხელშეკრულების შესახებ

ბუნებითი უფლება, რომელსაც ავტორები, ჩვეულებრივ, *jus naturales*-ს უწოდებენ, არის ადამიანის თავისუფლება, გამოიყენოს საკუთარი ძალა ისე, როგორც სურს, საკუთარი ბუნების ანუ სიცოცხლის შესანარჩუნებლად და, შესაბამისად, მოიმოქმედოს ნებისმიერი რამ, რაც, მისი მოსაზრებითა და განსჯით, ამ მიზნის მიღწევის საუკეთესო გზაა.

თავისუფლება, ამ სიტყვის ზუსტი მნიშვნელობით, გულისხმობს გარე შეზღუდვების არარსებობას. ასეთი შეზღუდვები ნაწილობრივ ართმევს ადამიანს შესაძლებლობას, გააკეთოს ის, რაც სურს, მაგრამ ხელს ვერ შეუშლის, გამოიყენოს დარჩენილი შესაძლებლობები ისე, როგორც მისი განსჯა და გონება უკარნახებს.

ბუნებითი კანონი – *lex naturalis,* არის მოთხოვნა ან გონებით მიკვლეული ზოგადი წესი, რომლის თანახმადაც ადამიანს ეკრძალება გააკეთოს ისეთი რამ, რაც მის სიცოცხლეს ხელყოფს ან ვერ შეაძლებინებს მას ამ უკანასკნელის დაცვას და ხელი აიღოს იმ საშუალებებზე, რაც, მისი აზრით, საუკეთესოა სიცოცხლის შესანარჩუნებლად. თუმცა ისინი, ვინც ამ საგანზე მსჯელობს, ხშირად ერთმანეთში ურევს *jus*-ს და *lex*-ს უფლებასა და კანონს. მათი გარჩევა აუცილებელია, რადგან **უფლება** რამის გაკეთების ან რაიმესგან თავის შეკავების თავისუფლებაა, ხოლო **კანონი** გვიდგენს და გვავალდებულებს ქცევის ამა თუ იმ წესს. ასე რომ, კანონი და უფლება ისევე განსხვავდება ერთმანეთისგან, როგორც მოვალეობა და თავისუფლება, რომელნიც არ შეიძლება ერთსა და იმავე საგანთან მიმართებაში გავაიგივოთ.

როგორც ეს წინა თავში გაცხადდა, კაცის მდგომარეობა არის ომი ყველასი ყველა სხვის წინააღმდეგ, ხოლო ამ დროს ყველა თავისი გონების კარნახს მისდევს და არაფერია ისეთი, რისი გაკეთებაც კაცს მტერთან ბრძოლაში სიცოცხლის შესანარჩუნებლად ეკრძალებოდეს. მაშასადამე, ასეთ მდგომარეობაში ყველა ადამიანს ყველაფრის უფლება აქვს, მათ შორის მეორის სხეულის ხელყოფისა. აქედან გამომდინარე, სანამ ძალაშია ბუნებითი კანონი, რომლის თანახმადაც ადამიანს ყველაფრის უფლება აქვს, ვერც ერთი მათგანი ვერ იქნება დარწმუნებული, რომ იმდენ ხანს იცოცხლებს, რამდენიც მისთვის ბუნებას დაუდგენია. აქედან გამომდინარეობს მოთხოვნა ან გონების ზოგადი წესი, რომ *ყოველი კაცი უნდა ესწრაფვოდეს მშვიდობას, რამდენადაც მისი მოპოვების იმედი აქვს; ხოლო*

თუ მშვიდობის მოპოვება არ ძალუძს, მას შეუძლია ომის ყველა ხერხი და გზა ეძებოს და გამოიყენოს. ამ წესის პირველი ნაწილი შეიცავს პირველ და ძირეულ ბუნებით კანონს, რაც გულისხმობს მშვიდობის ძიებას და მის შესაფერის ქცევას; მეორე კი ბუნებითი უფლების შეჯამებაა და ამბობს, რომ ნებისმიერი საშუალებით შეგვიძლია თავის დაცვა.

ბუნების ამ ძირეული კანონიდან, რომელიც ყველა ადამიანისგან მშვიდობის ძიებას მოითხოვს, გამომდინარეობს მეორე კანონი: *თუ სხვებსაც აღმოაჩნდათ იგივე სურვილი, ადამიანი მზად უნდა იყოს, რამდენადაც მშვიდობისა და თავდაცვისთვის საჭიროდ მიიჩნევს, ხელი აიღოს თავის საყოველთაო უფლებაზე და დაკმაყოფილდეს იმდენი თავისუფლებით სხვა ადამიანებთან მიმართებაში, რამდენსაც ის სხვა ადამიანებში დაუშვებს საკუთარი თავის მიმართ.* რადგან, სანამ ადამიანები ინარჩუნებენ თავისუფლებას, აკეთონ ის, რაც მოესურვებათ, ყველანი ერთმანეთთან ომის მდგომარეობაში არიან. მაგრამ თუ სხვები მასავით არ იტყვიან უარს თავის უფლებაზე, მაშინ ვერც ერთ ადამიანს ვერ მოვთხოვთ, თავისი დათმოს, რადგან ამ შემთხვევაში ის მშვიდობისთვის კი არ ემზადება, არამედ მძარცველთა წინაშე დაუცველი რჩება, ამას კი ვერავის მოვთხოვთ. ეს სახარების კანონია: მოექეცით სხვა ადამიანებს ისე, როგორც თქვენ გინდათ, რომ ისინი მოგექცნენ.[1] და ეს არის ყველა კაცის კანონი: *quod tibi fieri non vis, alteri ne feceris.*[2]

კაცის მიერ რაიმე *უფლების დათმობა* ნიშნავს იმას, რომ იგი *უარს ამბობს თავისუფლებაზე,* ხელი შეუშალოს სხვას, იგივე უფლება თავის სასიკეთოდ გამოიყენოს. ის, ვინც უარს ამბობს ან ხელს იღებს რაიმე უფლებაზე, ამით რომელიმე სხვა ადამიანს კი არ ანიჭებს უფლებას, რომელიც მას მანამდე არ ჰქონია – რადგან არაფერია ისეთი, რისი უფლებაც ადამიანს ბუნებით არა აქვს – არამედ უბრალოდ წინ აღარ აღუდგება მას, საშუალებას აძლევს ამ მეორე ადამიანს, მისივე ძირეული უფლება მისგან (მაგრამ არა საზოგადოდ სხვა ადამიანებისაგან), დაუბრკოლებლად გამოიყენოს. ასე რომ, ადამიანისთვის მომგებიანია, თუ სხვები თავის უფლებაზე ხელს აიღებენ, რადგან ის ამდენადვე შეამცირებს დაბრკოლებას საკუთარი პირველადი უფლების განსახორციელებლად.

უფლების დათმობა ხდება ან უბრალოდ, მასზე ხელის აღებით, ან მისი სხვისთვის გადაცემით. უბრალოდ **ხელის აღება** ნიშნავს, რომ ადამიანს არ აინტერესებს, ვინ იხეირებს მისი გადაწყვეტილებით. **გადაცემასთან** საქმე გვაქვს მაშინ, როდესაც მას საკუთარი გადაწყვეტილებიდან მომდინარე სარგებელი რომელიმე პიროვნების თუ პიროვნებებისთვის აქვს განსაზღვრული. როდესაც ადამიანმა ამა თუ იმ სახით უარი თქვა თავის უფლებაზე ან ის სხვას უბოძა, მაშინ ის ვალდებულია, მისი გამოყენება არ დაუშალოს იმ ხალხს, ვისაც ეს უფლება გადასცა ან ვის სასარგებლოდაც მასზე უარი თქვა. მას **მართებს**, მისი **მოვალეობაა**, საკუთარი ნებით მიღებული ეს გადაწყვეტილება აღარ გააუქმოს, ხოლო მისი მხრიდან ასეთი დაბრკოლების შექმნა მას შემდეგ, რაც უფლებაზე ხელი აქვს აღებული ან იგი სხვას გადასცა, იქნებოდა უსამართლობა ან ზიანის მიყენება,

ანუ *sine jure*[3]ქმედება. ზიანის მიყენება ან უსამართლობა საერო დავებში დაახლოებით იმას ჰგავს, რასაც მეცნიერთა კამათებში უაზრობას უწოდებენ. ისევე, როგორც მსჯელობის პროცესში უაზრობაა თქვა იმის საპირისპირო, რასაც თავიდან ამტკიცებდი, ასევე საზოგადოებრივ საქმეებში უსამართლობად და ზიანის მიყენებად მიიჩნევა ისეთი ქცევა, როდესაც ნებაყოფლობით აუქმებ იმას, რასაც საკუთარი ნებით აკეთებ. გზა, რითაც ადამიანი, უბრალოდ, ხელს იღებს თავის უფლებაზე ან სხვას გადასცემს მას, არის განცხადება ან რაიმე ნებაყოფლობითი და საკმარისი ნიშნით თუ ნიშნებით მითითება, რომ იგი უფლებას თმობს ან სხვას გადასცემს. ეს ნიშნები ან მხოლოდ სიტყვებია, ან მხოლოდ ქმედებები, ხშირად კი, ერთდროულად სიტყვებიცა და ქმედებებიც. ეს უკანასკნელნი შეადგენენ **დანაკისრებს**, რითაც ადამიანი შეზღუდული და მოვალე რჩება. ამ დანაკისრების ძალა მომდინარეობს არა ბუნებიდან – რადგან არაფერია უფრო ადვილი გასატეხი, ვიდრე კაცის სიტყვა – არამედ შიშიდან, რომ მოვალეობის შეუსრულებლობას შეიძლება ცუდი შედეგი მოჰყვეს.

როდესაც ადამიანი რაიმე უფლებას სხვას გადასცემს ან მასზე ხელს იღებს, ის ამას აკეთებს იმის გამო, რომ თავად იღებს ტოლფას უფლებებს ან რაიმე სხვა ხეირს ელის. რამეთუ ეს ნაბაყოფლობითი ქმედებაა, ხოლო ადამიანის ყველა ნებაყოფლობითი ქმედების მიზანია *საკუთარი თავისთვის რაიმე სიკეთის მოპოვ*ება. მაშასადამე, არსებობს გარკვეული უფლებები, რომელთა შესახებაც ადამიანი ვერანაირი სიტყვით ან ნიშნით ვერ გაგვაგებინებს, რატომ უნდა უნდოდეს მათი დათმობა ან გადაცემა. პირველ ყოვლისა, კაცი ვერ დათმობს უფლებას, წინააღმდეგობა გაუწიოს იმას, ვინც მას ძალადობით თავს ესხმის მოსაკლავად, რადგან გაუგებარია, რა სარგებელს შეიძლება ელოდეს ის ასეთი დათმობით. იგივე ითქმის [იმაზე, რომ ადამიანი არ გაუძალიანდეს თავდასხმას, რომლის შედეგადაც] მას დაჭრიან, ბორკილებს დაადებენ და საპყრობილეში ჩააგდებენ: ასეთი რამის ატანით კაცი ვერ მიიღებს სარგებელს, განსხვავებით იმ ვითარებისგან, როცა ის სხვის დაჭრას თუ დატყვევებას ეგუება. გარდა ამისა, როცა სხვები მასზე ძალადობით მიიწევენ, ის წინასწარ ვერ იტყვის, უნდათ თუ არა მისი მოკვლა. საბოლოოდ, უფლების დათმობის ან გადაცემის მოტივი და მიზანი სხვა არაფერია, თუ არა ადამიანის პიროვნული უსაფრთხოება იმ თვალსაზრისით, რომ მას ჰქონდეს საშუალება, დაიცვას თავისი სიცოცხლე და ისე შეინახოს თავი, რომ სიცოცხლე არ მობეზრდეს. მაშასადამე, თუ ადამიანი სიტყვით ან რაიმე ნიშნით უარს იტყვის იმ მიზანზე, რისთვისაც ეს ნიშანი იყო განკუთვნილი, ვერ ჩავთვლით, რომ ის ამას ნამდვილად გულისხმობდა ან ასეთი იყო მისი ნება: უნდა მივიჩნიოთ, რომ მას არ ესმოდა, როგორ შეიძლებოდა გაეგოთ მისი სიტყვები ან ნიშნები.

უფლების ურთიერთგადაცემა არის ის, რასაც **ხელშეკრულებას** ეძახიან.

ერთმანეთისგან უნდა განვასხვავოთ რაიმე საგნის მიმართ უფლების გადაცემა და თავად ამ საგნის გადაცემა ანუ მიწოდება. საგნის მიწოდება შეიძლება უფლების გადაცემასთან ერთად, როგორც ხდება ნაღდი ფულით რაიმეს ყიდვა-

გაყიდვის, საქონლის თუ მიწის გაცვლისას. ნივთის მიწოდება შეიძლება მოგვიანებითაც მოხდეს.

შესაძლოა, ხელშეკრულების ერთ-ერთმა მხარემ გარკვეული ვადით გადადოს საგნის მიწოდება, რაც მისი ვალდებულებაა, და ასევე გადაავადოს მეორე მხარის მიერ მისი დანაკისრის შესრულებაც. ამ პერიოდში ის მეორე მხარის ნდობით სარგებლობს. ასეთ შემთხვევაში, ხელშეკრულებას პაქტი ან გარიგება შეიძლება ვუწოდოთ. ორივე მხარე შეიძლება შეთანხმდეს, რომ მოგვიანებით შეასრულებენ თავიანთ მოვალეობებს. ამ შემთხვევაში ის, ვინც გარკვეულ ვადამდე რაღაც მოქმედება უნდა შეასრულოს, ნდობით სარგებლობს, მის მიერ ამ მოქმედების აღსრულება *პირობის შესრულება* ანუ ნდობის გამართლებაა, – ამ მოქმედების ნებაყოფლობით შეუსრულებლობას კი *პირის გატეხა* ჰქვია.

თავი XV
სხვა ბუნებითი კანონების შესახებ

იმ ბუნებითი კანონიდან, რაც გვავალდებულებს, სხვას გადავცეთ იმგვარი უფლებები, რაც, შენარჩუნების შემთხვევაში, კაცთა შორის მშვიდობას საფრთხეს შეუქმნის, გამომდინარეობს მესამე, სახელდობრ: *ადამიანები ასრულებენ დადებულ ხელშეკრულებებს*. ამის გარეშე, ხელშეკრულების დადებას აზრი არა აქვს, ისინი ოდენ ლიტონი სიტყვებია, მაშასადამე, ადამიანები ყველა უფლებას ინარჩუნებენ და ომის მდგომარეობაში ვრჩებით.

ამ ბუნების კანონშია სამართლის დასაბამი და წყარო. რადგან იქ, სადაც ხელშეკრულება არ დადებულა, უფლებაც არ გადაცემულა და ყველასთვის ყველაფერია დასაშვები; აქედან გამომდინარე, უსამართლო ვერაფერი იქნება. მაგრამ მას შემდეგ, რაც ხელშეკრულება დაიდო, მისი დარღვევა *უსამართლოა*; უსამართლობას კი სხვა ვერანაირად ვერ განვსაზღვრავთ, თუ არა როგორც *ხელშეკრულების შეუსრულებლობას*. ხოლო ყველაფერი, რაც არ არის უსამართლო, სამართლიანია.

მაგრამ, როგორც წინა თავშიც ვთქვით, თუ ერთ-ერთ მხარეს მაინც ხელშეკრულების შეუსრულებლობისა ეშინია, ურთიერთშეთანხმება ძალას კარგავს. თუმცა სამართლის ძირი ხელშეკრულების დადებაა, უსამართლობაზე საუბარს მხოლოდ მას შემდეგ აქვს აზრი, რაც ამ შიშს საფუძველი გამოეცლება, ეს კი შეუძლებელია, სანამ ადამიანები ომის ბუნებით მდგომარეობაში არიან. ამგვარად, სამართლიანისა და უსამართლოს ცნებების დამკვიდრებამდე უნდა არსებობდეს ძალა, რომელიც ყველას თანაბრად აიძულებს საკუთარი შეთანხმების დაცვას იმგვარი სასჯელის შიშით, რომელიც ხელშეკრულების დარღვევისგან მოსალოდნელ სარგებელს აღემატება და სინამდვილედ აქცევს წესრიგს, რომელთაც ხალხი ურთიერთშეთანხმებით ადგენს თავის საყოველთაო უფლებებზე უარის თქმის სანაცვლოდ. ასეთი ძალა კი სახელმწიფოს შექმნამდე ვერ იარსებებს. იგივე დასკვ-

ნა შეიძლება გამოვიყვანოთ სამართლის ჩვეულებრივი განსაზღვრებიდან, რასაც სკოლებში ასწავლიან: მის მიხედვით, *სამართალი არის მყარი ნება, თითოეულს მისცე ის, რაც ეკუთვნის*. მაშასადამე, სადაც არ არის კუთვნილება – ანუ მართებულობა – ვერც უსამართლობა იქნება; ხოლო სადაც არ დამკვიდრებულა მაიძულებელი ძალა – ანუ არ არის სახელმწიფო, ვერც მართებულობაზე ვისაუბრებთ, რადგან ყველას ყველაფრის უფლება რჩება. ასე რომ, სამართლის ბუნება კანონიერი ხელშეკრულებების დაცვაა; მაგრამ ხელშეკრულებების კანონიერება მხოლოდ მას შემდეგ დგინდება, რაც ჩამოყალიბდება სამოქალაქო ხელისუფლება, რომელსაც ძალა შესწევს, მათი შესრულება იძულების გზით უზრუნველყოს; მხოლოდ ამის შემდეგ ხდება შესაძლებელი წესრიგი. [...]

თავი XVI
პიროვნებებზე, ავტორებსა და წარმოდგენილ საგნებზე

[...] ადამიანთა სიმრავლე *ერთ* პიროვნებად იქცევა, როცა იგი წარმოდგენილია ერთი ადამიანით ან ერთი პიროვნებით, თანაც ისე, რომ ეს ამ სიმრავლეში შემავალი თითოეული წევრის თანხმობით ხდება, რამეთუ წარმომადგენლის და არა წარმოდგენილთა *ერთობაა*, რაც პიროვნებას ერთად აქცევს. მხოლოდ წარმომადგენელია პიროვნების, ამასთან მხოლოდ ერთი პიროვნების, მატარებელი; სხვაგვარად, *ერთობა* სიმრავლეში წარმოუდგენელია.

რადგან სიმრავლე თავისი ბუნებით ბევრია და არა ერთი, მისი წარმომადგენლები ჩაითვლებიან მრავალ და არა ერთ ავტორად ყოველივე იმისა, რასაც მათი წარმომადგენელი მათი სახელით ამბობს ან აკეთებს. ყოველი ადამიანი საერთო წარმომადგენელს აძლევს რწმუნებას (ავტორიზაციას) საკუთარი თავის მხრიდან და ფლობს ყველა მოქმედებას, რომელსაც მისი წარმომადგენელი სჩადის, თუ მათი რწმუნება შეზღუდული არ არის. სხვა შემთხვევაში, როცა ისინი ზღუდავენ მას იმაში, რაშიც და სადამდეც შეუძლია მათი წარმოდგენა, არც ერთი [წარმომადგენელი] არ ფლობს იმაზე მეტს, ვიდრე ის, რისი გაკეთების მანდატიც მისცეს.

ხოლო თუ წარმომადგენელი მრავალი ადამიანისგან შედგება, მეტი ხმა ყველა მათგანის ხმად უნდა ჩაითვალოს. მაგალითად, თუ მცირე ნაწილი გამოთქვამს თანხმობას, ხოლო უმრავლესობა – უთანხმოებას, **უარი** საჭიროზე მეტი იქნება იმისთვის, რომ **ჰო** გააქარწყლოს. მაშასადამე, **არა**-ს უპირატესობას აღარაფერი უპირისპირდება და ის წარმომადგენლის ერთადერთ ხმად იქცევა.

თავი XVII
სახელმწიფოს მიზეზებზე, წარმოშობასა და განსაზღვრებაზე

საბოლოო მიზეზი, მიზანი თუ ჩანაფიქრი, რის გამოც თავისუფლებისა და ბუნებით სხვებზე ბატონობის მოყვარული ადამიანები იმგვარად იზღუდავენ თავს, როგორც ამას თანამედროვე სახელმწიფოებში ვხედავთ, თვითშენახვის და მშვიდი ცხოვრების მოლოდინია. სხვა სიტყვებით, მათ უნდათ, ამ გზით თავი დააღწიონ ომის იმ უბადრუკ მდგომარეობას, რაც, როგორც ვაჩვენეთ (თ. 13), აუცილებლად გამომდინარეობს ადამიანის ბუნებრივი მისწრაფებებიდან ისეთ პირობებში, როდესაც არ არსებობს თვალსაჩინო ძალა, რაც მათ მოწიწებაში ამყოფებს და სასჯელის შიშით აიძულებს, დაემორჩილონ მათსავე ხელშეკრულებას და მე-14 და მე-15 თავებში ჩამოყალიბებულ ბუნებით კანონებს.

ისეთი ბუნებითი კანონები, როგორიცაა სამართლიანობა, თანასწორობა, თავმდაბლობა, გულმოწყალება, მოკლედ, სხვის მიმართ ისე მოქცევა, როგორც გვინდა, რომ ჩვენ მოგვექცნენ, ცხადია, მათი შესრულების მაიძულებელი ძალის მიმართ ძრწოლის გარეშე, ეწინააღმდეგება ჩვენს ბუნებით ვნებებს, რომლებიც მიკერძოებისკენ, გულზვიადობისკენ, შურისძიებისა და მსგავსი ქცევისკენ გვიბიძგებენ. ხმლის გარეშე შეთანხმებები ოდენ სიტყვებია და ადამიანის უსაფრთხოების უზრუნველყოფის უნარი არა აქვს. მაშასადამე, რასაც არ უნდა ითხოვდეს ბუნების კანონები (რომელთაც მხოლოდ იმ შემთხვევაში ვიცავთ, თუნდაც ამის სურვილი გვქონდეს, თუ ეს საფრთხეს არ მოგვიტანს), თუ არ იარსებებს ჩვენი უსაფრთხოების უზრუნველსაყოფად საკმარისი ძალაუფლება, მაშინ ყველა ადამიანი სრული უფლებით დაეყრდნობა საკუთარ ძალას და მოხერხებას სხვა ადამიანებისაგან თავის დასაცავად. [...]

ერთადერთი გზა ასეთი საერთო ძალაუფლების შექმნისა, რომელიც შეძლებს, დაიცვას ადამიანები უცხოელთა შემოსევებისა თუ ერთმანეთის მიმართ ვნების მიყენებისაგან და საშუალებას მისცემს მათ, საკუთარი შრომითა და მიწის ნაყოფთა გამოყენებით გამოიკვებონ და დამაკმაყოფილებელი ცხოვრება ჰქონდეთ, არის ადამიანთა მთელი ძალისა და შეძლების გადაცემა ერთი კაცისთვის ან საკრებულოსთვის, რომელიც თავისი წევრების ნებებს ხმის უმრავლესობით ერთ ნებას დაუქვემდებარებს. ეს ნიშნავს, რომ ადამიანებმა მათი სახელით სამოქმედოდ უნდა დანიშნონ ერთი კაცი ან საკრებულო, და თითოეულმა ყველა იმ მოქმედების მფლობელად და ავტორად უნდა გამოაცხადოს თავი, რასაც იგი ჩაიდენს ან სხვას ჩაადენინებს საერთო მშვიდობისა და უსაფრთხოების დასაცავად. ამით მათ თითოეულის ნება მის ნებას უნდა დაუქვემდებარონ, თითოეულის განსჯა – მის განსჯას. ეს მეტია, ვიდრე თანხმობა ან ერთსულოვნება: ეს მათი ნამდვილი გაერთიანებაა ერთსა და იმავე პიროვნებაში, რაც ყველა ადამიანის ყველა სხვასთან შეთანხმებით ხდება. ეს ისე ხდება, თითქოს თითოეულ ადამიანს თითოეული სხვისთვის ეთქვას: მე ამ კაცს, ან ადამიანთა ამ საკრებულოს, რწმუნებას ვაძლევ და ვუთმობ ჩემი თავის მართვის

უფლებას იმ პირობით, თუ შენც გადასცემ მას ასეთსავე უფლებას და ასეთსავე რწმუნებას. ამის შემდეგ, ერთ პიროვნებად გაერთიანებულ სიმრავლეს ერქმევა **სახელმწიფო** *(commonwealth)*, ლათინურად – *civitas.* ამრიგად, იქმნება ის დიადი **ლევიათანი** (ან, უფრო მოწიწებით თუ ვიტყვით, *მოკვდავი ღმერთი*), რომელსაც უკვდავი ღმერთის ხელში, მშვიდობასა და უსაფრთხოებას ვუმადლით. რაკი ამ რწმუნების ძალით, რაც მას სახელმწიფოში თითოეული ადამიანისაგან აქვს მინიჭებული, მას იმდენი უფლება და ძალა აქვს, რომ, ამ ძალისადმი შიშზე დაყრდნობით, შეუძლია ყველა მათგანის ნება მიმართოს საშინაო მშვიდობის მისაღწევად და გარე მტრის წინააღმდეგ ბრძოლაში ერთმანეთის დასახმარებლად. სწორედ ამაშია სახელმწიფოს არსი, რომელიც შეიძლება განვსაზღვროთ, როგორც *ერთი პიროვნება,* რომლის მოქმედების ავტორადაც თავი გამოაცხადა მრავალმა, ვინც ერთმანეთს შეუთანხმდა იმის თაობაზე, რომ მას შეუძლია ყველა მათგანის ძალა და უნარები გამოიყენოს ისე, როგორც საჭიროდ ჩათვლის მშვიდობისა და საერთო უსაფრთხოებისათვის. ამგვარ პიროვნებას ჰქვია **სუვერენი** და მას სუვერენული ძალაუფლება მიეწერება; ყველა სხვა კი მისი **ქვეშევრდომია**.

სუვერენული ძალაუფლების მოპოვება ორგვარი გზით არის შესაძლებელი. ერთ შემთხვევაში ეს ხდება ბუნებრივი ძალით, იმის მსგავსად, როგორც კაცი აიძულებს თავის შვილებს, თვითონაც და მათი შვილებიც მის მმართველობას დაუქვემდებაროს, რადგან უარის შემთხვევაში მათი განადგურება შეუძლია. ასევე, კაცს შეუძლია, ომით დაიმორჩილოს სხვები მათი სიცოცხლის შენარჩუნების პირობით. მეორე გზა ისაა, როდესაც ადამიანები თავისი ნებით თანხმდებიან, დაემორჩილონ ერთ ადამიანს ან ადამიანთა საკრებულოს იმის რწმენით, რომ ისინი მათ ყველა სხვისგან დაიცავენ. ამ უკანასკნელს შეგვიძლია, ვუწოდოთ პოლიტიკური სახელმწიფო, ან *დაწესების* გზით შექმნილი სახელმწიფო, პირველს კი – მოხვეჭის გზით შექმნილი სახელმწიფო. თავდაპირველად დაწესების გზით შექმნილ სახელმწიფოზე ვისაუბრებ.

თავი XVIII
დაწესებით შექმნილი სუვერენის უფლებები

სახელმწიფო დაწესებულად ითვლება, თუკი *მრავალი* ადამიანი თანხმდება და *თითოეული მათგანი ხელშეკრულებას დებს სხვა თითოეულთან* იმაზე, რომ ვისაც არ უნდა მიანიჭოს მათმა უმრავლესობამ ყველა მათგანის პიროვნების *წარმოდგენის უფლება* (*ადამიანს* თუ *საკრებულოს*) – ანუ ვინც არ უნდა გახადონ თავის *წარმომადგენლად* – ყველამ, იმისდა მიუხედავად, ამ წარმომადგენელს *მისცა ხმა* თუ *მისი წინააღმდეგი იყო*, უნდა მოახდინოს ამ კაცის თუ საკრებულოს ყველა ქმედებისა თუ გადაწყვეტილების *ავტორიზაცია* ისე, თითქოს ის თავად

მათი ყოფილიყოს, [ანუ თავად მათ ემოქმედოთ] ერთმანეთში მშვიდობის შენარჩუნებისა და სხვა ადამიანთაგან თავდაცვის მიზნით.

სახელმწიფოს ამ დაწესებიდან წარმოდგება ყველა უფლება და უნარი იმ ადამიანისა თუ საკრებულოსი, ვისაც გაერთიანებული ადამიანების თანხმობით სუვერენული ძალაუფლება მიენიჭა. პირველ რიგში, რაკი ისინი ხელშეკრულებას დებენ, წინასწარ იგულისხმება, რომ არ არიან შეზღუდულნი რაიმე წინა ხელშეკრულებით, რომელიც ახლის საწინააღმდეგოს გააკეთებინებდა. შესაბამისად, თუ მათ უკვე დააწესეს სახელმწიფო და ხელშეკრულებით ევალებათ მისი მოქმედებებისა და გადაწყვეტილებების მფლობელები იყვნენ, ისინი სახელმწიფოს ნებართვის გარეშე ერთმანეთთან კანონიერად ვეღარ დადებენ ახალ ხელშეკრულებას, რომლის ძალითაც სხვას დაემორჩილებიან ნებისმიერ სფეროში. მაშასადამე, ისინი, ვინც უკვე მონარქის ქვეშევრდომია, მისი წასვლის გარეშე ვერ უარყოფენ მონარქიას და ვერ დაუბრუნდებიან კავშირის არმქონე სიმრავლის თავაშვებულობას და ვერც საკუთარ პიროვნებას წაართმევენ იმას, ვინც მისი მატარებელია და სხვა ადამიანს ან საკრებულოს ვერ გადასცემენ. რადგან მათ – ყოველ ადამიანს ყოველი სხვის წინაშე – აღებული აქვთ ვალდებულება, იყვნენ მფლობელნი და აღიარებული ავტორნი ყოველივე იმისა, რასაც მათი უკვე არსებული სუვერენი გააკეთებს ან საჭიროდ ჩათვლის, რომ გააკეთოს. [სხვანაირად გამოდის, რომ] თუ ერთი ადამიანი გამოთქვამს უთანხმოებას, ყველა სხვამ უნდა დაარღვიოს მასთან დადებული ხელშეკრულება, რაც უსამართლობაა. გარდა ამისა, ყოველმა მათგანმა გადასცა სუვერენიტეტი იმას, ვინც მათი პიროვნების მატარებელია, ასე რომ, თუ მათ იგი დაამხეს, წაართმევენ იმას, რაც მას ეკუთვნის, ეს კი ისევ უსამართლობაა. გარდა ამისა, თუკი სუვერენი მოკლავს ან დასჯის იმას, ვინც მის დამხობას შეეცდება, ასეთი მცდელობის გამო, ის თავისივე სასჯელის მფლობელია, რადგან ის, დაწესების პირობების თანახმად, ავტორია ყოველივე იმისა, რასაც სუვერენი ჩაიდენს. ხოლო რაკი ადამიანის მხრიდან უსამართლობაა, მოიმოქმედოს რაღაც ისეთი, რისთვისაც მისივე [რწმუნების მქონე] ხელისუფლებამ შეიძლება დასაჯოს, ის ამ თვალსაზრისითაც უსამართლობას სჩადის. თუკი ზოგიერთები სუვერენის მიმართ ურჩობის გასამართლებლად სხვა ხელშეკრულებას იმიზეზებენ, რომელიც ადამიანებთან კი არა, ღმერთთან აქვთ დადებული, ეს ისევ უსამართლობაა, რამეთუ ღმერთთან ხელშეკრულება შესაძლებელია მხოლოდ მისი გაშუალებით, ვინც ღმერთის პიროვნების წარმომადგენელია. ამის გაკეთება კი შეუძლია მხოლოდ ღმერთის ხელქვეითს, ვისაც ღმერთის ძალით აქვს მინიჭებული სუვერენიტეტი. მაგრამ ეს თვალთმაქცობა ღმერთთან ხელშეკრულების თაობაზე იმდენად აშკარა სიცრუეა თვით მისი გამომთქმელის სინდისის წინაშეც, რომ ის არა მხოლოდ უსამართლო, არამედ ბოროტი და არაკაცური დამოკიდებულების გამომხატველიცაა.

მეორე მხრივ, რაკი იმას, ვისაც სუვერენად აქცევენ, ყველას პიროვნების მატარებლად ყოფნის უფლება მიცემული აქვს მხოლოდ ხალხის ერთმანეთთან, და არა მასთან, ხელშეკრულებით, სუვერენს ხელშეკრულების დარღვევა არ

შეუძლია. შესაბამისად, ვერც ერთი მისი ქვეშევრდომი, სუვერენის მიერ მისი მოვალეობის შეუსრულებლობის მომიზეზებით, მისი ქვეშევრდომობისგან ვერ განთავისუფლდება. სრულიად ცხადია, რომ ის, ვინც სუვერენად იქცევა, წინასწარ არ დებს ხელშეკრულებას თავის ქვეშევრდომებთან რადგან ამ შემთხვევაში ის, როგორც ხელშეკრულების ერთი მხარე, ან მთელ სიმრავლესთან, ან თითოეულ ადამიანთან ცალ-ცალკე უნდა შესულიყო ხელშეკრულებაში. მთელთან, როგორც ერთ მხარესთან, ხელშეკრულებას ის ვერ დადებდა, რადგან ისინი ჯერ ერთ პიროვნებას ვერ შეადგენენ; ხოლო თუ ის იმდენ ხელშეკრულებას დადებს, რამდენიც ადამიანია, ეს ხელშეკრულებები ძალას დაკარგავს მას შემდეგ, რაც ის სუვერენიტეტს დაეუფლება, რადგან ნებისმიერი მოქმედება, რასაც რომელიმე [ქვეშევრდომი] ხელშეკრულების დარღვევად ჩათვლის, მისივე და ყველა დანარჩენის მოქმედებაცაა, რაკი თითოეული მათგანის სახელითა და უფლებით იქნება ჩადენილი. გარდა ამისა, თუ ერთი ან რამდენიმე ქვეშევრდომი განაცხადებს, რომ სუვერენმა მისი დაწესების დროს დადებული ხელშეკრულება დაარღვია, ხოლო სხვები – მისი რომელიმე ქვეშევრდომი ან თავად ის, – უარყოფენ ასეთ დარღვევას, ამ შემთხვევაში არ არსებობს მსაჯული, რომელიც ამ საქმეს განსჯიდა. მაშასადამე, საკითხი ისევ ხმალმა უნდა გადაწყვიტოს და ყოველი ადამიანი იბრუნებს უფლებას, საკუთარი ძალით დაიცვას თავი, საპირისპიროდ იმ განზრახვისა, რაც მათ [სახელმწიფოს] დაწესების დროს ჰქონდათ. მაშასადამე, უაზრობაა, სუვერენიტეტი წინასწარი ხელშეკრულებით იყოს ნაბოძები. მოსაზრება – ყოველი მონარქი ხელშეკრულებით, მაშასადამე, პირობით იღებს ძალაუფლებას, მარტივი ჭეშმარიტების გაუგებრობიდან მომდინარეობს: ხელშეკრულება მხოლოდ სიტყვა და ამონასუნთქია, მას არ გააჩნია ადამიანის იძულების, შეკავების, დაოკების ან დაცვის სხვა ძალა გარდა იმისა, რაც საზოგადოების ხმალსა აქვს – ანუ სუვერენიტეტის მქონე ადამიანს თუ საკრებულოს შეუბორკავ ხელს, რომლის ქმედებასაც ყველა თავდებად უდგება და ყველა მათგანის გაერთიანებული ძალა უდგას უკან [...]

მესამეც, რაკი სუვერენი უმრავლესობის ხმებით გამოცხადდა, ის, ვისაც სხვა აზრი ჰქონდა, ახლა დანარჩენს უნდა დაეთანხმოს ანუ [საკუთრად] აღიაროს სუვერენის ყველა ქმედება. სხვა შემთხვევაში სამართლიანი იქნება, თუ სხვებმა ის გაანადგურეს. რამეთუ, თუ ის ნებაყოფლობით შევიდა შეკრებილთა ერთიანობაში, მან ამით საკმარისად განაცხადა თავისი ნება და ფარულად დაეთანხმა, რომ გაიზიარებს უმრავლესობის გადაწყვეტილებებს. მაშასადამე, თუ ის ხელს აიღებს [ასეთ გაზიარებაზე] ან პროტესტს გამოთქვამს [სუვერენის] რომელიმე გადაწყვეტილების გამო, ის საკუთარ ხელშეკრულებას დაუპირისპირდება და, აქედან გამომდინარე, უსამართლო იქნება. [მეორე მხრივ], მიუხედავად იმისა, არის თუ არა იგი გაერთიანების წევრი, ან ვინმემ ჰკითხა თუ არა მას თანხმობა, იგი ან უნდა დაეთანხმოს მათ გადაწყვეტილებას, ან დარჩეს ომის იმ მდგომარეობაში, რაშიც მანამდე იყო. ასეთ შემთხვევაში ნებისმიერ ადამიანს ისე, რომ ეს უსამართლობად არ ჩაეთვლება, შეუძლია მისი განადგურება.

განმარტებები

1. იხ. მათე 7.12; ლუკა 6.31.
2. იმავე პრინციპის შებრუნებული ლათინური ფორმულირება: ნუ გაუკეთებ სხვას იმას, რაც არ გინდა, შენ გაგიკეთონ.
3. სამართლებრივ საფუძველს მოკლებული.